

DenkWijzer

Thema: Waar staan we?

Interview ChristenUnie-voorzitter Blokhuis

Christelijke maatschappelijke presentie

Christelijk activisme is springlevend

Wet en evangelie

En verder:

Ontwikkelingsproblematiek en de nieuwe maakbaarheid

Uitslagen polls en ingezonden reacties

3

JAARGANG 5 | NUMMER 3 | JUNI 2005

STUDIEBLAD VAN HET WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT
EN DE BESTUURDERSVERENIGING VAN DE CHRISTENUNIE

 ChristenUnie

DenkWijzer

studieblad van de ChristenUnie
jaargang 5, nummer 3, juni 2005

Oplage: 3000
ISSN-nummer: 1568-5845

DenkWijzer is een publicatie van het Wetenschappelijk Instituut (de *mr. G. Groen van Prinsterer stichting*) en de Bestuurdersvereniging van de ChristenUnie.

DenkWijzer wordt toegezonden aan alle donateurs van het Wetenschappelijk Instituut, aan alle bestuurders van de ChristenUnie en aan losse abonnees.

Kosten

- abonnement: € 16,- per jaar (jongeren tot en met 26 jaar betalen slechts € 11,-).
- donateurschap: minimum donatie is € 28,- per jaar, jongeren € 16,-. U krijgt daarvoor naast vijf nummers van *DenkWijzer* ook enkele andere publicaties, informatie over allerlei activiteiten, gratis toegang tot bijeenkomsten en u kunt deelnemen aan onze KennisNetWerken.
- losse nummers van *DenkWijzer*: € 4,- per stuk (exclusief verzendkosten).

DenkWijzer verschijnt op de tweede zaterdag van februari, april, juni, oktober en december

**Deadline kopij volgende nummer:
maandag 5 september 2005**

Redactie:

Jan Post (hoofdredacteur), Henk Visser (namens bestuurders), Pieter Grinwis (namens Tweede Kamerfractie) en Erik van Dijk (eindredacteur).

Vormgeving:

Douglas Design BNO, www.douglasdesign.nl

Druk:

Koninklijke BDU Grafisch Bedrijf B.V.

Uitgave, redactie en administratie:

Mr. G. Groen van Prinsterer stichting
Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie
Postbus 439 • 3800 AK AMERSFOORT
Tel.: 033 - 422 69 60
Fax: 033 - 422 69 68
Email: denkwijzer@christenunie.nl
of wi@christenunie.nl

www.wi.christenunie.nl

www.bestuurders.christenunie.nl

Rabobank rekening nummer 1230 18250

DenkWijzer verwelkomt bijdragen van lezers. Wilt u daarvoor eerst even contact met ons opnemen?

Copyright ChristenUnie 2005

Overname van artikelen en/of illustraties uitsluitend na toestemming van de redactie.

4

“Een veel duidelijker christelijk geluid dan het CDA”

In een gesprek met de nieuwe voorzitter van de ChristenUnie, Peter Blokhuis, passeren een aantal boeiende analyses de revue. Waar staat de ChristenUnie op dit moment? Hoe typeren we het hedendaagse culturele klimaat? In hoeverre is dat doorgedrongen in onze achterban en hoe gaan we daar mee om? Welke rol speelt discussie in de partij? Welke rol moet het Wetenschappelijk Instituut daarbij vervullen? Hoe belangrijk is de permanente campagne? En wat vindt hij van relatiepolitiek? Ook democratie, de SGP, de islam en de wet op de orgaandonatie komen aan de orde.

8

Van bolwerkmodel naar incarnatie

Heeft het zin om een kleine christelijke partij in stand te houden nu de verzuiling voorbij is? En zo ja, hoe zou deze partij zich moeten manifesteren? Deze vragen hebben voortdurend op de achtergrond een rol gespeeld bij discussies in de eerste jaren van de ChristenUnie. Ze speelden zowel een rol bij kiezers die uitweken naar het CDA als bij partijgenoten die soms heftig van mening verschillen over de koers van de partij. Hoewel er in algemene zin consensus lijkt te bestaan dat de ChristenUnie zich anders moet organiseren en profileren dan haar voorgangers RPF en GPV, is er geen overeenstemming hoe dit zou moeten en waarom. In dit artikel trekt Reinier Koppelaar de vraag breder door ontwikkelingen in de christelijke achterban en samenleving in verband te brengen met gewenste veranderingen in de christelijke presentie in de samenleving van vandaag.

14

Law and order?

In dit artikel levert dr. A. van der Dussen vanuit de theologie een bijdrage aan het gesprek over de hernieuwde belangstelling voor 'law and order' in de samenleving. Lange tijd gold dat als een vies begrip. Het riep associaties op met een politiestaat, terwijl de politiek zich juist richtte op sociale gerechtigheid. Die tijd lijkt voorbij te zijn. Maar slaan we nu door? Een boeiende bezinning op de betekenis van de verhouding van 'wet' en 'evangelie' voor de inrichting van de samenleving.

20

Christelijk activisme is springlevend

De Permanente Campagne van de ChristenUnie loopt alweer twee jaar. In dit artikel stelt Joël Voordewind dat deze vorm van campagnevoeren, met als doel politieke veranderingen te verwezenlijken door een combinatie van het vergroten van maatschappelijk draagvlak, publieke acties en politiek handelen, voortkomt uit het protestants activisme. Hoe is het daar nu mee gesteld? En welke kansen liggen er in de toekomst?

Aandacht voor het thema is er ook in de artikelen op pagina 13 (uitslagen van de poll over relatiepolitiek), 22 (zondagsrust), 24 (column Arnold van Heusden) en 26 (column van de hoofdredacteur). Ook de recensie op pagina 34 en 35 past erg goed bij het thema.

Waar staan we?

Door Erik van Dijk, eindredacteur

“Mijn inschatting is dat we er nog niet zijn. Kerken, christenen en hun organisaties die bijbelgetrouw christelijk willen zijn, bevinden zich naar mijn indruk in een overgangsfase.

We zoeken nog, en dat is helemaal niet erg. Ook de omringende cultuur bevindt zich in een overgangsfase. Verdere doordenking en actualisering zijn nodig, zodat bijbelgetrouw Nederland niet bezig is vorige oorlogen te winnen.” (Reinier Koppelaar in zijn artikel op p. 8 e.v.)

Waar staat christelijk Nederland? Waar staan de kerken, christenen en hun organisaties? En waar staat de ChristenUnie?

Er was een tijd dat christenen leefden vanuit een integrale visie, een integraal normatief kader. School, kerk, politieke partij, krant, verenigingsleven en maatschappelijke organisaties waren één geheel. Ze vielen samen. Ze pasten in een allesomvattend systeem.

De vanzelfsprekendheid die daarbij hoorde is voor een groot deel voorbij. De jongere generaties, maar ook een deel van de ouderen maken veel meer eigen keuzes. Automatismen bestaan bijna niet meer. En bij elke keus, of het nu school, krant of politieke partij is, wordt weer een nieuwe afweging gemaakt. En dan nog niet eens voor het leven. Men wisselt ook veel gemakkelijker. Zo kan het gebeuren dat een ‘vrijgemaakte’ die ‘evangelisch’ is geworden een proefabonnement op de Volkskrant heeft, lid is van de ChristenUnie, maar bij de laatste verkiezingen wel CDA heeft gestemd.

Is dit verlies of is er ook winst? Is dat verbrokkeling of bewustwording? Doorgeschoten individualisering of gezonde emancipatie? Hebben mensen misschien toch nog wel een integraal kader, alleen is dat dan veel individueler? En mensen willen misschien geen gebondenheid meer, maar ze verlangen toch nog wel naar verbondenheid?!

Hoe ga je daar als ChristenUnie mee om? Hoe ontwikkelen wij ons temidden van deze veranderingen onder christenen? Hoe staan we tegenover de bredere ontwikkelingen in de samenleving? Ligen er bijvoorbeeld kansen voor een sterkere insteek op de kwaliteit van relaties in de samenleving? Zie daarvoor het interview met Peter Blokhuis, de poll op p.13 of de column van Arnold van Heusden op p.24. Peter Blokhuis steekt ook de permanente campagne van de ChristenUnie een hart onder de riem. Op p.20 schrijft het hoofd van die campagne over christelijk activisme.

Het is een goede gewoonte van DenkWijzer om eens in de zoveel nummers weer eens stil te staan bij de eigen partij, bij het gedachtegoed van de ChristenUnie, bij ontwikkelingen in de partij en/of bij de manier waarop we (zouden moeten) aansluiten bij ontwikkelingen in de samenleving. Regelmatig moeten wij ons de vraag stellen wat het betekent om in deze tijd en deze samenleving een christelijke politieke partij te zijn. Ook dit 22ste nummer van DenkWijzer biedt weer heel veel ingrediënten voor bezinning. Dat komt mooi uit bij zo’n laatste nummer voor de zomervakantie.

We hebben al vijf eerdere nummers van DenkWijzer gehad, waarin we nadachten over de rol van politieke partijen in het algemeen en de ChristenUnie in het bijzonder, over de omgang met de Bijbel in de politiek, over de verantwoordelijkheid van christenen in de politiek en ook over partijstructuur en –cultuur, partijvernieuwing en de permanente campagne. Dat betekent niet dat we niet verder komen. Er zit wel degelijk vooruitgang in. De bezinning wordt diepgaander (zie de artikelen van Koppelaar en V.d. Dussen). Tegelijk wordt de behoefte aan daden, aan daadwerkelijke actie, presentie en inzet groter. Sterker nog, het gebeurt ook steeds meer. In de permanente campagne heeft de ChristenUnie in de afgelopen anderhalf jaar veel samengewerkt met andere christelijke organisaties. Langzamerhand begint dat voorzichtig ook wat structureler vorm te krijgen.

Volgt u het ook met belangstelling? Denkt u mee? Reageert u?! Steeds meer lezers doen dat. U ziet ook in dit nummer weer dat wij graag ruimte bieden aan reacties.

Veel leesgenoegen en een goede zomer toegewenst.

Het volgende nummer van DenkWijzer is er weer in oktober.

“Een veel duidelijker christelijk

In gesprek met de nieuwe voorzitter van de ChristenUnie

Door Erik van Dijk

Op 9 april j.l. werd hij gekozen tot nieuwe voorzitter van het Landelijk Bestuur van de ChristenUnie.

Peter Blokhuis is opleidingsmanager Communicatie en Journalistiek aan de Christelijke Hogeschool Ede.

Hij is 57 jaar, gehuwd en lid van de Protestantse Kerk Nederland. Tot zijn nevenfuncties behoren het

voorzitterschap van de Stichting Reformatorische Wijsbegeerte en het vice-presidentschap van

'The International association for the promotion of Christian higher education'. Voor het Wetenschappelijk

Instituut is Peter Blokhuis geen onbekende, want hij was van 2001 t/m 2003 voorzitter van het curato-

rium (bestuur). We waren benieuwd naar zijn visie op de samenleving, op christelijke politiek en op de

ChristenUnie in het bijzonder.

Hoe staat de ChristenUnie er anno 2005 voor?

De mensen vinden de ChristenUnie een duidelijke, betrouwbare partij. We zien dan ook een groeiend aantal zetels in de peilingen. Dat zegt op zich nog niet zo veel, maar het blijkt in ieder geval dat het optreden van ChristenUnie-politici, ook in raden en staten, mensen het idee geeft dat ze wel op de ChristenUnie zouden kunnen stemmen. Het probleem is natuurlijk altijd dat tijdens de verkiezingscampagnes de partijen proberen te scoren met oneliners, korte-termijn-issues en dat mensen dan gaan stemmen op de blikvangers.

De ChristenUnie is een partij met een duidelijke missie, een duidelijk profiel en juist niet een partij van oneliners en korte-termijn-perspectieven.

Men vindt dat wel sympathiek, maar het bepaalt toch maar in beperkte mate het stemgedrag.

Verkiezingscampagnes zijn daarom voor ons heel lastig. Mensen hebben een korte termijn geheugen. Een week of drie, is mij wel gezegd. Zij moeten ook in het stemhokje nog weten dat zij op André Rouvoet moeten stemmen. De cultuur is zo dat mensen zich gemakkelijk laten meeslepen. Het karakter van onze partij past heel goed bij de aard van de politiek, maar past niet zo goed bij het culturele klimaat.

Hoe zou u dat klimaat willen omschrijven?

Heel dynamisch. Situaties veranderen heel snel en mensen ook. Doortrekken van lijnen, vasthouden aan profielen, lange-termijn-denken doen het niet. Christelijke politiek doet dat nu juist wel. Die gaat uit van principes.

geluid dan het CDA”

Wij willen ook niet dat mensen alleen maar stemmen op basis van één standpunt dat de fractie heeft ingenomen in een bepaalde kwestie, maar dat ze stemmen vanwege de onderliggende lijn. Dat doet het traditionele stemmerspubliek van onze partij wel, maar jongeren niet, ook christen-jongeren niet.

Dus je zult toch mensen moet pakken daar waar ze zitten. Ik heb zelf altijd het gevoel dat wij onszelf in verkiezingscampagnes een beetje geweld moeten aandoen. Dan draait het om de glimlach en het pak dat André Rouvoet draagt, de manier waarop hij bij Barend en Van Dorp zit en wat voor standpunt we nu weer hebben ingenomen bij de laatste actuele kwestie.

Eigenlijk willen wij gewoon dat alle orthodoxe christenen in Nederland - en dat zijn er een heleboel - om de ChristenUnie heen staan. Maar in politiek opzicht is die gemeenschap er nauwelijks.

In hoeverre is dat culturele klimaat ook doorgedrongen in die achterban?

Ik denk dat de ChristenUnie daar veel meer last van heeft dan de SGP. De SGP heeft te maken met mensen die nog in stabiele, traditionele patronen leven. Daar is op zich niks mis mee.

De verscheidenheid en vluchtigheid zijn bij de ChristenUnie veel sterker. Niet dat men de ene dag wel gelooft en de ander dag niet, maar wel hoe men vanuit het christelijk geloof tegen allerlei kwesties aankijkt.

De achterban van de ChristenUnie is aanspreekbaar op hun geloof en dat moeten wij ook blijven doen. Wij zijn alleen geen kerk. Wij willen de mensen uiteindelijk politiek aanspreken. Vooral evangelische christenen zijn wat vluchtig in hun politieke keuzes. Soms stemmen ze gewoon niet, of ze stemmen GroenLinks of CDA. Dat is heel kwestie- en persoonsbepaald. Zij kijken niet naar de politieke lijn die er onder ligt.

Ligt daar onze roeping, om dat besef te vergroten en om bij elke kwestie de onderliggende lijn te laten zien? Moeten onze kiezers bij elke kwestie opnieuw overtuigd worden?

Wij moeten de eerste dingen ook steeds eerst noemen. Daar zijn wij op aanspreekbaar. Daarom zullen wij een veel duidelijker christelijk geluid laten horen dan het CDA. Het CDA wil alleen maar op de politieke overtuiging aangesproken worden. Wij willen dat ook, maar wij willen daarbij een voluit christelijke partij zijn. Daarom gaan wij van de politieke overtuiging terug naar de Bijbel en omgekeerd. Wij moeten de Bijbel steeds noemen, want daaraan zijn wij voor christenen meer herkenbaar dan aan onze politieke overtuiging. Tegelijkertijd vind ik dat een beetje oneigenlijk, want wij zijn een politieke partij

en willen door onze politieke lijn gekend worden. We gaan toch niet zeggen: ‘omdat André Rouvoet een goed christen is, moet je op hem stemmen.’? Nee, hij doet het goed in de Tweede Kamer en heeft goede politieke standpunten. Dáárom moet je op hem stemmen.

Bij de Wet op de orgaandonatie is de ChristenUnie na lang wikken en wegen van standpunt verschoven. Dan zijn er mensen die daar blij mee zijn en die nog steeds vertrouwen in de ChristenUnie hebben omdat zij erop vertrouwen dat we als christenen op een integere manier die afweging hebben gemaakt. Er zijn ook anderen die zeggen: ‘zie je wel, de ChristenUnie is niet meer wat we gewend waren’.

Dit vind ik een mooi voorbeeld. Het gaat er nu even niet om wat ik van orgaandonatie vind; men moet zien dat dit voor christenen een lastige kwestie is. En dan gaat het ook nog om de politieke vertaling ervan, om een politiek besluit over de beste manier van registratie. Tineke Huizinga heeft duidelijk een lijn getrokken: als men daar overheen gaat, doe ik niet mee. Christenen zouden moeten zien dat hier met de Bijbel in de hand heel integer

De ChristenUnie is een partij met een duidelijke missie, een duidelijk profiel en juist niet een partij van oneliners en korte-termijn-perspectieven.

wordt gedacht. Dat die politicus dan ergens uitkomt waar jij niet uit zou komen, is dan eigenlijk niet zo belangrijk. Zo gaat dat in de politiek. Je moet kunnen zeggen: ik zou zelf dit politieke standpunt van de ChristenUnie niet delen, maar ik zie dat dit een te waarderen christelijke overweging is geweest. En daarom stem ik ChristenUnie. En niet meteen: nu stem ik niet meer op ze.

Dit betekent heel veel voor de communicatie van de ChristenUnie.

Inderdaad is het een grote kunst om al die lagen die hier meespelen voor het voetlicht te krijgen. Niet alleen maar de principes. Je moet de diepere lijn laten zien én inspeelen op de actualiteit. Weet waar mensen naar kijken.

Wat is de rol van discussie in de partij. Bij diezelfde orgaandonatie is wel gezegd: als we dat nu eerder binnen de partij in discussie hadden gebracht, dan hadden mensen de uiteindelijke standpuntbepaling ook beter kunnen meemaken. Ook bij de presentatie van de nee-campagne voor de Europese Grondwet kwam vergelijkbare kritiek. Opeens lag daar een boekje en folder en ‘ons is niks gevraagd’. Moeten we dit anders gaan doen in de ChristenUnie?

Die Europese Grondwet is natuurlijk een vrij complex

document. Je kunt moeilijk zeggen: dames en heren, hier is de tekst van de Grondwet. Leest u die eens goed door en vertelt u ons wat u er van vindt. Dan overvraag je de mensen. Ik vind het juist een heel goed idee om zo'n Kort Commentaar te schrijven met conclusies aan het eind van de hoofdstukken. Op basis van zo'n boekje en wat andere stukken zou je een interne partijdiscussie kunnen voeren. Je moet alleen eerst wel handzame documenten hebben, anders gaat de discussie nergens over.

We hebben nu twee ledencongressen gehad. Er zijn natuurlijk ook andere manieren om met elkaar de discussie aan te gaan en met elkaar tot politieke meningsvorming te komen. Hoe kijkt u daar tegen aan?

Ik vind ledencongressen zonder meer heel goed. Het is belangrijk dat die goed worden voorbereid, zodat onderwerpen zo voor het voetlicht komen dat mensen zich herinneren dat we het over die kwestie gehad hebben. Niet alleen maar meningen peilen, maar met elkaar de diepte van het onderwerp peilen. Het gevaar van dit soort discussies is altijd dat de gemoederen wel verhit raken, maar dat je achteraf toch met een kater blijft zitten omdat je de kwestie onvoldoende hebt uitgediept. Bestuurders moeten er wel iets mee kunnen.

Je moet dit vanuit het bureau zo kanaliseren dat mensen in staat worden gesteld om zich een goed oordeel te vormen, zonder een dik boek te hoeven lezen. De moderne mens wil graag meepraten, maar is tegelijk zo druk dat je hapklare brokken moet aanreiken om hem in staat te stellen een eigen mening te vormen. Dan kom ik bij de rol van het WI. In het verleden hebben wij nogal wat grondige publicaties het licht doen zien. Die worden onvoldoende gelezen. Misschien wel op het moment van verschijnen. Maar ze hebben een inhoud die er voor jaren mag zijn. Ze lenen zich alleen niet voor interne partijdiscussie.

Eigenlijk willen wij gewoon dat alle orthodoxe christenen in Nederland - en dat zijn er een heleboel - om de ChristenUnie heen staan. Maar in politiek opzicht is die gemeenschap er nauwelijks.

Bij het schrijven van de publicaties betrekken we er altijd wel veel deskundige mensen bij om tot een goede meningsvorming te komen.

Dat is ook heel belangrijk. En op basis daarvan kan dan de discussie in de partij plaats vinden. Kiezers bepalen hun mening op basis van heel weinig kennis. Dan komt het er op aan dat de kennis die ze hebben de goede is.

Moet het WI dan nog wel dikkere publicaties maken of moeten we meer naar de hapklare brokken toe?

Ik herinner me nog de dikke publicatie over genetische manipulatie, 'Toetsen en begrenzen'. Dat was een noodzakelijke voorstudie, maar kan zelf niet het

materiaal zijn voor een partijdiscussie. Soms moet je heel diep gaan om er uit te komen. Dat kan een fase zijn. Als je maar niet denkt, dat je er daarmee bent. Dan begint pas de partijdiscussie.

Dus na 'Toetsen en begrenzen' kwam er een Kort Commentaar over genetisch gemanipuleerd voedsel. En na de dikkere publicatie over Europa ('Richting Europa') is er nu zo'n Kort Commentaar over de Europese Grondwet. Dat zijn toch mooie voorbeelden. Die kortere boekjes lees je in twee uurtjes door. Heldere conclusies en adviezen aan het eind. Zo moet het.

We gaan toch niet zeggen: 'omdat André Rouvoet een goed christen is, moet je op hem stemmen.'?

Hoe staat de ChristenUnie in de Nederlandse democratie?

De ChristenUnie wegzetten als een getuigenispartij die verder geen invloed heeft, vind ik echter een volstrekt verkeerde benadering van democratie. Het gaat in een democratie niet om macht. Alsof de helft plus één de doorslag geeft. Want wie zo denkt, denkt niet democratisch. Democratie wil zeggen: iedereen kan spreken en naar iedereen wordt geluisterd. Daarvoor moet iedereen wel een stem hebben. Die stem heb je in NL als je minstens één zetel hebt. Daarvoor moet je mensen verenigen van een bepaalde overtuiging die hun leven structureert en hun een bepaalde visie op de politiek en het publieke terrein geeft. Zo zie ik ook met welgevallen de SGP maar ook een eventuele moslimpartij. Dat zijn partijen die een stem geven aan een duidelijke groep met een eigen visie op het leven. Het is voor alle partijen van belang dat waar er verschillen zijn in de samenleving, die ook worden gehoord. Het is van fundamenteel belang in een democratie dat mensen die een bestuurderspositie hebben ook iets doen met de geluiden van anderen. Als in een democratie een meerderheid geen rekening houdt met een minderheid, dan is dat geen democratie, maar een tirannie van de meerderheid.

Veel mensen in de achterban zouden bang zijn voor een moslimpartij...

Laten we nu eerst een accepteren: er zijn moslims. Vervolgens is het belangrijk dat die mensen aangeven wat zij willen. Er is niets beter dan dat zij dan ook een stem hebben op plaatsen waar die gehoord wordt, op het forum van het publieke terrein. Het is heel rampzalig als de grote groep moslims in ons land niet vertegenwoordigd is in het parlement. Er moeten mensen zijn die weten en begrijpen wat de moslims willen. De organisatie van moslims is wezenlijk voor onze samenleving. Daarom vind ik veel bezwaren tegen moslimscholen ook onzin. Ik zal niet zeggen dat het goede scholen zijn, maar als zij eigen scholen willen moeten we dat niet

tegenhouden. Dit is zo wezenlijk voor een democratie. Natuurlijk mogen we wel eisen stellen aan het onderwijs dat daar gegeven wordt.

Het lijkt er op dat veel mensen de moslims hun bestaan hier niet gunnen. Ze moeten zo snel mogelijk integreren en emanciperen. Begin nou eerst maar eens met die mensen te accepteren.

Een christenpoliticus staat dan toch wel in een spanningsveld tussen de benadering vanuit zijn geloof en de benadering als politicus?

Dat denk ik eigenlijk niet. We mogen best zeggen dat we geestelijk gezien zouden wensen dat alle moslims christen worden, maar het begint bij accepteren. Dat ze merken dat ze er mogen zijn. Ze moeten wel eerst een positief beeld van ons krijgen, anders willen ze nooit christen worden.

Maar een christenpoliticus zal toch met overtuiging (vanuit het principe van godsdienstvrijheid) maar tegelijk ook met pijn in het hart stemmen voor de komst van een moskee ...

In onze traditie bestaat al lang het inzicht dat de overheid niet voor alles verantwoordelijk is. De overheid wijst de bestemming van grond aan en als een burger of een groep burgers vraagt om die grond te mogen gebruiken, dan zeggen we op basis van het bestemmingsplan ja of nee. De overheid is er niet verantwoordelijk voor dát er een moskee komt. Dan zou je in een spagaat komen.

De SGP staat hier toch heel anders in ...

Ook hier geldt: er zijn in Nederland mensen die een bepaalde visie hebben op de man-vrouw-verhouding, de zondagsrust e.d. Laten we toch vooral blij zijn dat die mensen ook een stem in het parlement hebben. En dat zij in staat zijn hun overtuiging heel goed te verwoorden. Dat geeft ons namelijk de gelegenheid om met hen rekening te houden. Sommigen bekijken hen alleen maar in termen van: hoe eerder ze emanciperen en integreren, hoe beter. Sinds wanneer is dat de verantwoordelijkheid van de politiek?

Alsof de regering zou weten wat het goede leven voor een vrouw is. Dat is een mateloze zelfoverschatting. Accepteer nou eerst eens dat er andersdenkende groepen zijn. Dat is democratie.

Of je nu de woorden 'relatie' en 'politiek' aan moet verbinden, is voor mij nog wel even de vraag.

Tot slot graag uw inschatting van relatiepolitiek

Ik heb het Appél gelezen en het interview met Michael Schluter in het vorige nummer van DenkWijzer. Het valt

mij op dat het meer een maatschappijanalyse is dan een politieke analyse. Maar ik vind het helemaal aansluiten bij wat de ChristenUnie doet en wat er in de samenleving leeft. Wij kunnen positief aankijken tegen het relatiedenken, want dat gaat niet alleen om relaties tussen mensen, maar juist ook om gemeenschappen. Relaties en gemeenschappen zien wij als heel positief. Zij maken deel uit van onze maatschappijvisie en van daaruit hebben wij ook een visie op politieke verantwoordelijkheid, namelijk dat die beperkt is. Scholen, gezinnen, kerken hebben een eigen verantwoordelijkheid. Daarin zit onze maatschappijvisie op één lijn met het relatiedenken.

Of je nu de woorden 'relatie' en 'politiek' aan moet verbinden, is voor mij nog wel even de vraag. Het CDA heeft in het verleden ook wel een poos de nadruk gelegd op 'samen'. In die zin is het niet zo heel nieuw. Ik denk dat wij het gedachtegoed van Michael Schluter zonder meer

Zo zie ik met welgevallen de SGP, maar ook een eventuele moslimpartij.

kunnen overnemen. De vraag is alleen of je er genoeg aan hebt voor ons politiek program. Voor ons is heel wezenlijk de eigen verantwoordelijkheid van de overheid. De overheid is dienaars van God. Deze notie vind je niet in het relatiedenken. Ook het milieu pak je niet met relatiedenken. Wat dat betreft is het een wat smalle term.

Voor ons is heel wezenlijk dat wij niet alles herleiden tot de politiek. De samenleving, daar begint het mee. Politiek is niet alles, maar het is wel heel belangrijk. Politiek is toch meer dan alleen belangen- en issuepolitiek? De politiek wordt volslagen irrelevant waar men alleen maar op issues afgaat.

De ChristenUnie heeft dus in het huidige politieke klimaat een belangrijke, eigen bijdrage?

Ja, dat vind ik wel. Zo lang onze stem de stem is van een duidelijke groep in de samenleving, een christelijke groep. Die moet je zien te verenigen, o.a. door een permanente campagne. Die permanente campagne is er niet om stemmen te verzamelen, maar om de groep bewust te maken en de groep bij elkaar te brengen, zodat wij als partij duidelijk weten wat die christenen willen, waar ze voor staan en dat wij die stem goed kunnen vertolken in het parlement. Zo voorkom je ook dat je een kloof krijgt tussen de fractie en de achterban. Dat is de waarde van de permanente campagne.

Van bolwerkmodel naar incarnatie

Christelijke maatschappelijke presentie na de verzuiling

Door Reinier Koppelaar, voormalig beleidsmedewerker ChristenUnie-fractie Tweede Kamer, sinds enkele maanden kerkelijk opbouwwerker in Indonesië

Heeft het zin om een kleine christelijke partij in stand te houden nu de verzuiling voorbij is? En zo ja, hoe zou deze partij zich moeten manifesteren? Deze vragen hebben voortdurend op de achtergrond een rol gespeeld bij discussies in de eerste jaren van de ChristenUnie. Ze speelden zowel een rol bij kiezers die uitweken naar het CDA als bij partijgenoten die soms heftig van mening verschillen over de koers van de partij.¹

Hoewel er in algemene zin consensus lijkt te bestaan dat de ChristenUnie zich anders moet organiseren en profileren dan haar voorgangers RPF en GPV, is er geen overeenstemming hoe dit zou moeten en waarom. In dit artikel trek ik de vraag breder door ontwikkelingen in de christelijke achterban en samenleving in verband te brengen met gewenste veranderingen in de christelijke presentie in de samenleving van vandaag. Dit artikel² is niet specifiek geschreven met alleen de ChristenUnie voor ogen, maar gaat over de maatschappelijke verantwoordelijkheid van christenen in brede zin. Specifiek wordt de term 'incarnatie' geïntroduceerd, als metafoor voor de wijze waarop christelijke presentie in het huidige tijdsgewricht gestalte kan krijgen.

Zeggingskracht

De vraag naar de relevantie en betekenis van een christelijke politieke partij hangt samen met de vraag naar de zeggingskracht van het Evangelie in een post-christelijke maatschappij.

De post-christelijke samenleving beschouwt christenen veelal als de archaische representanten van een afgeschreven verleden. Momenteel wil een schaarse conservatief of christen-democratisch denker - inclusief de minister-president - het christendom nog wel eens hardop erkennen als waardevolle bron van normen en waarden maar erg krachtig klinkt dit geluid niet. Is er in

deze omstandigheden nog ruimte voor het christelijke verhaal, of hebben seculiere krachten de plausibiliteit van de christelijke traditie definitief ondergraven? Het laatste is alleen dan het geval als de dragers van het christelijke verhaal er zelf niet meer in geloven. Tijd dus voor christenen om op zelfonderzoek te gaan.

De orthodox-christelijke geloofsgemeenschap³ heeft maatschappelijk gesproken lang de trekken gehouden van een dorpje dat dapper standhield tegen de bezetting door de seculiere tijdgeest. Doordat zij langer heeft vastgehouden aan eigen zuilen en sociale netwerken van gelijkgezinden, zijn zij langer beschermd gebleven en is God er niet verdwenen, zoals uit het spreekwoordelijke Jorwerd. Vandaag de dag heeft de verwarring echter ook in dit dorpje toegeslagen. Hardop vragen velen zich vandaag af: "Wat is de betekenis van het Evangelie voor de opstelling van christenen in de samenleving en het publieke leven?". Terwijl dat een jaar of tien, vijftien geleden allemaal vrij duidelijk lag. Het front lag ook steeds helder: we streden om het behoud van het christelijk erfgoed, dat voortdurend onder vuur lag van progressief-links. Het was dan ook vooral duidelijk waar je politiek en maatschappelijk gesproken 'tegen' was.

Neo-orthodox

De nieuwe generatie uit dit dorp groeit op in een andere wereld dan vroeger. Deze generatie leeft niet zozeer met het besef dat het christelijk bolwerk moet worden verdedigd, maar dat van nul af een ongelovige wereld moet worden gewonnen. Er groeit daardoor afstand ten opzichte van de vanzelfsprekendheden van de traditie. Jongeren maken een persoonlijke keuze voor wat wel een 'neo-orthodox' geloof wordt genoemd. Hoogleraar Europese geschiedenis S. Stuurman gaf daarvan een treffende omschrijving: "In veel gevallen gaan een moderne levensstijl en een individualistische vorm van geloofsbeleving samen met een deels traditionele inhoud. Een instabiel mengsel, zou men zo denken."⁴

De laatste zin is prikkelend. Is het instabiel? Dat zeggen ook pessimistische sociologen, zoals G. Dekker, die de interne verschuivingen binnen de orthodox-christelijke wereld alleen als secularisering en afbrokkeling kunnen

duiden. Toch is dat niet het hele verhaal als we zien hoe binnen gevestigde kerken en onder jongeren vernieuwingsbewegingen plaatsvinden, veelal bijbels-evangelisch geïnspireerd. Het sociologische perspectief is blind voor de intrinsieke motieven die 'neo-orthodoxen' daarbij drijven. De vergelijking met de secularisering in de jaren zestig en zeventig bij de 'brede' kerken gaat dan ook niet op. In tegenstelling tot de jaren waarin werd afgerekend met Schriftgezag en verzoeningsgeloof, hebben wij mijns inziens nu te maken met de wens, zoniet een vurig verlangen, om een eigentijdse christelijke respons te geven op de nieuwe, post-christelijke situatie.

Daarbij valt het front, de antithese, niet langer samen met de grens van de eigen zuil, maar is het overal: in de buurt, op het werk, in niet-christelijke instellingen. Vanuit een sterk missionair besef zoeken christenen uit allerlei kerkelijke achtergronden nieuwe vormen en nieuwe plaatsen om het getuigenis van Christus gestalte te geven. Daarbij wordt ingezet op toenadering tot ongelovige medeburgers. De wens leeft om als christen midden in de wereld getuigend aanwezig te zijn in relaties, samenleving en carrière. Bij deze ontwikkeling sneuvelen sommige traditionele opvattingen en gedragsregels, waarbij het negen van de tien keer niet gaat om wereldwijking, maar slechts om inwisseling van subculturele groepsgevoelens.

Gevestigde christelijke organisaties proberen op een soortgelijke manier hun insteek te verleggen. Zie de programmering bij de EO, die minder anti-thetisch, en meer gericht op het persoonlijke, authentieke verhaal is geworden, om zodoende aansluiting te zoeken bij de 21e eeuwse Nederlander. De ChristenUnie staat bol van de pogingen om meer aansluiting te zoeken in de maatschappij. Parlementaire degelijkheid, vanouds het handelsmerk van de partijen waaruit de ChristenUnie is ontstaan, wordt door middel van een permanente campagne gekoppeld aan acties waarbij nadrukkelijk de maatschappij wordt betrokken. Christenen en christelijke organisaties zoeken kortom manieren om het christelijke verhaal een nieuwe plausibiliteit te verschaffen door aan te sluiten bij de nieuwe maatschappelijke context.

Incarnatie

De wijze waarop christenen de afgelopen jaren opnieuw invulling pogen te geven aan de Bijbelse roeping om als zoutend zout en lichtend licht overal in de maatschappij aanwezig te zijn, roept de analogie met de term 'incarnatie' op. Het incarnatiemodel is bekend uit de misologie: evenals Christus mens werd onder de mensen, Hij zelfs de gestalte van een dienstknecht aannam en de mensen gelijk werd, zo moeten christenen ingaan in de cultuur, om mensen in hun leefsituatie te bereiken met het Evangelie. Dat is dus anders dan het bolwerk-model van de verzuiling, waarin de muren hoog en de loopgraven diep konden zijn. Het incarnatie-model komt uit de

wereld van zending- en evangelisatie⁵, maar als richtinggevend metafoor lijkt het mij ook bruikbaar voor christelijke maatschappelijke presentie.

Deze ontwikkeling van 'bolwerk'- naar 'incarnatie'-denken valt positief te waarderen, als tenminste dat wat verloren gaat (bepaalde tradities en gewoonten, organisaties met bijbehorende nestgeur e.d.) verstaan kan worden als scheiding van het kaf en het koren. Ook moeten voortrekkers van vernieuwing en verandering niet de klassieke fout maken het kind met het badwater weg te gooien. Mijn inschatting is dat we er nog niet zijn, en dat nog niet alles doordacht is. Kerken, christenen en hun organisaties die orthodox-christelijk (liever: bijbelgetrouw, Christusbelijdend) willen zijn, bevinden zich naar mijn indruk in een overgangsfase. We zoeken nog, en dat is helemaal niet erg. Ook de omringende cultuur bevindt zich in een overgangsfase. Verdere doordenking en actualisering zijn nodig, zodat bijbelgetrouw Nederland niet bezig is vorige oorlogen te winnen of zich verliest in onderlinge verdeeldheid.

Positiebepaling

Wat betekent deze 'incarnatie-benadering' voor de positie van bijbelgetrouwe christenen ten opzichte van de wereld? Allereerst dat nog heel wat orthodoxe christenen een mentale verhuizing moeten doormaken, "uit de schuilhoeken" moeten komen. Een onwenselijk nevenproduct van de verzuiling is immers dat christenen zich maar al te vaak hebben opgesloten in een eigen kerkelijke en sociale subwereld. Christenen zullen zich onvermijdelijk thuis moeten gaan voelen in de multireligieuze en multi-etnische wereld. Het helpt daarbij te beseffen dat niet wat de mens binnenkrijgt de mens onrein maakt, maar wat er uit zijn hart komt (Matt.15:10). De Israëlieten

Wat is de betekenis van het Evangelie voor de opstelling van christenen in de samenleving en het publieke leven?

kregen in ballingschap van Jeremia niet te horen dat zij zich moesten afzonderen, maar dat zij zich in het nieuwe thuisland Babel huizen moest bouwen, trouwen, kinderen krijgen, kortom thuis moesten gaan voelen (Jer.29:4-7). Deze mentale – wellicht ook fysieke?⁶ - verhuizing zal ons hopelijk ook verlossen van de kramp die bij christelijke organisaties, ook bij de ChristenUnie soms een rol speelt: dat zij worden afgerekend als ze zich met open vizier richten op de uitdagingen van deze tijd, omdat de traditionele achterban het oude vertrouwde geluid niet meer herkent.

Behalve 'verhuizen' zullen we gezamenlijk nog een stap verder moeten gaan en deze wereld opnieuw gaan liefhebben vanuit christelijke ontferming. Vaak zijn we er goed in om de wereld te veroordelen en een vijandbeeld

te cultiveren. Maar leert Jezus ons niet zelfs onze vijand lief te hebben? Bovendien, om maar weer naar Jeremia te luisteren: de Israëlieten moesten zich inzetten voor de welvaart van de stad, en “bidden voor haar vrede, omdat in haar vrede uw vrede gelegen zal zijn”.

Een gevaar van op zo'n manier in de wereld zijn kan natuurlijk zijn: assimilatie. Het is een smalle richel tussen je heilig bewaren en houden aan Gods geboden, en te leven temidden van de wereld. John Stott noemt dit de dubbele roeping van de kerk en christenen: zij worden enerzijds geroepen heilig te zijn, radicaal anders dan de wereld, anderzijds worden zij geroepen de wereld niet de rug toe te keren, maar juist betrokken op die wereld te zijn. Hij bepleit een 'holy worldliness': een mooie, maar onvertaalbare term. In dat verband lijkt me van belang te markeren dat het de Bijbel blijft die voor een christen, en dus ook voor een christelijke organisatie, de scheidsrechter vormt. Niet het hoogstpersoonlijke gevoel of 'God het wel goed vindt'. Het christen-zijn blijft iets van de

De wens leeft om als christen midden in de wereld getuigend aanwezig te zijn in relaties, samenleving en carrière. Bij deze ontwikkeling sneuvelen sommige traditionele opvattingen en gedragsregels.

gemeenschap en de geopenbaarde norm.

Een gevolg van deze herpositionering van de marge naar het midden van de samenleving lijkt mij dat kerkgrenzen en ondergeschikte theologische verschillen, geen belemmering meer mogen vormen voor samenwerking tussen belijdende christenen. Herpositionering zal dus ook tot hergroepering, of misschien 'heridentificering' moeten leiden. Toen een half jaar geleden een discussie gaande was over gereformeerd versus evangelisch, aangezwengeld door Alistair McGrath, concludeert Herman Paul in een slotbeschouwing “dat christenen zich ondanks hun verschillen en zonder het opgeven van hun eigenheid kunnen beschouwen als leden van een wereldwijde, orthodox-christelijke beweging.”⁷ Ik heb de fusie van RPF en GPV tot ChristenUnie altijd in dit perspectief gezien: als er zoveel is dat je bindt, dan is in een post-christelijke tijd gescheiden optrekken onverantwoord.

Accenten bij christelijke maatschappelijke presentie

Hierboven is beschreven wat de incarnatie-benadering betekent voor de positie ten opzichte van de wereld: meer nadruk op christelijke presentie dan op christelijke bolwerkvorming. Maar wat zou deze presentie moeten kenmerken om vruchtbaar te zijn in de maatschappij? Daarover moet verder worden doorgedacht, maar ik noem alvast vier accenten:

1. Bij manieren van christelijke presentie die aansluiting zoeken bij de omringende cultuur, is het gevaar

verwateren, zodat op die manier het zout zijn kracht verliest. Dat proces van interne uitholling is precies waar de sociologen voor waarschuwen. Het is van het grootste belang om bij christelijke presentie in de post-christelijke samenleving identiteit en spiritualiteit dicht bij elkaar te houden. Met spiritualiteit bedoel ik persoonlijke én gezamenlijke omgang met God en Zijn Woord. Dat is iets waar “jongeren” die het zoeken in geestelijke vernieuwing en persoonlijke authenticiteit terecht aandacht voor vragen. Christelijk optreden kan niet slagen als het zijn oorsprong niet vindt in geloof en gebed. Gebed heeft gewoonlijk wel een formele plaats in christelijke organisaties, maar hoeveel zijn er waarin gebed, bijbellezen en lofprijzing een prominente plek heeft, als het ware deel uitmakend van de kern van de activiteit? Hoe vaak zoeken wij binnen de ChristenUnie leiding door de Geest van de Vader en Zoon? Ir. J. van der Graaf schrijft in de inleiding op 'Normen op hun waarden geschat' dat bij presentie in het publieke domein organisatie en actie niet de grootste kracht is. “Erkend moet worden dat daarin, sinds de verzuiling op alle terreinen van het leven in dit land heeft toegeslagen, de kracht wel vaak is gezocht. Naarmate de secularisatie verder toesloeg is echter gebleken dat organisaties op zich geen vrijwaring bieden voor slijtage van waarden en normen. De kracht om als zout in de samenleving te dienen is gelegen in levend geloof, dat ontspringt aan het Woord van de levende God, waaraan mensen deel hebben door innerlijke vernieuwing.”⁸ Deze geloofshouding zal ons kunnen behoeden voor de valkuil van horizontalisme waarin de oecumenische beweging in de jaren zestig veelal is getrapt.

2. Wat betekent zo'n vorm van 'incarnatie', presentie in de wereld, voor de organisatievormen? Betekent dat het einde van de christelijke instituten en bijvoorbeeld politieke partijen? Er heerst helaas veel anti-institutionalisme.

Op zich is het goed dat meer nadruk dan voorheen op de individuele verantwoordelijkheid ligt om ‘ambassadeur van Christus’ te zijn, op je werk, in de buurt, overal. Christenen kunnen als individu hun omgeving in beweging zetten, er de kwaliteit van veranderen. Het nieuwe mediatijdperk biedt ruime mogelijkheden: via websites, of opiniepagina’s van seculiere kranten kan zelfs publieke impact worden gegenereerd. Toch zal publieke invloed een zaak van gemeenschappen en bewegingen blijven: ook in deze tijd zullen christenen overal ‘kleine pelotons’ (Burke) moeten vormen: gebedsgroepen, actiegroepen, huiskringen, professionele coachgroepen of vrijwilligersnetwerken, al naar gelang het doel en de context waarin zij werken al of niet open voor niet-christenen. Maar flexibele, kleinschalige gemeenschappen zijn niet in staat om ‘krachtstroom’ te leveren, die benodigd is voor ‘impact’ in geïnstitutionaliseerde, publieke arena’s als wetenschap, media en politiek. Daarvoor blijven denktanks, instituten en partijen -mét een integrale visie!- belangrijk. Bij dit alles is de vraag of er een nieuwe zuil ontstaat van bijbelgetrouwe christenen niet van belang. Mogelijk ontstaat er een zuil-‘light’, maar de vraag die steeds gesteld moet worden is: worden de juiste kanalen gebruikt om in onze cultuur en maatschappij het Evangelie van Jezus Christus vruchtbaar en dienstbaar te maken?

3. Dit is een tijd waarin de plausibiliteit van christelijke argumenten niet meer bij voorbaat vaststaat. Daarom lijkt het van belang om het Pro Sacerdoce, het Priester-motief, meer nadruk te geven dan voorheen. Jezus Christus wordt ons immers ook voorgesteld als Priester, die dienend en zegenend aanwezig was. Natuurlijk is dit niet nieuw: in de geschiedenis hebben christenen enorm veel aan barmhartigheidswerk en diaconaat gedaan en nog steeds. Denk aan verzorgingstehuizen, aan hospices, aan verslavingszorg. Toch is de vraag legitiem of ortho-

doxe christenen het in hun dienst aan de wereld en de samenleving niet hebben laten afweten. Slagen de kerken en christelijke organisaties er voldoende in om de brug te slaan naar de hoeken en gaten van de samenleving, waarin de verdrukten, de vernederden, de kwetsbaren zich bevinden? Wij moeten er voortdurend voor waken dat onze pretentie vertaald worden in presentie, ook als christelijke politieke partij. Het is onze opdracht de post-christelijke Nederlander een Nederlander te zijn. Ik denk dat dit nodig is omdat met christelijke actie ook een apologetisch motief gemoeid is. ‘Opdat de mensen uw goede werken zien en God loven’. Het Evangelie communiceert in een tijd, waarin christendom als iets uit de oude doos wordt gezien, alleen maar als het vruchten en daden voortbrengt.

4. Vanouds stond in de Kuyperiaanse traditie, of zo u wilt de christelijk-sociale beweging, het Pro Rege-motief centraal. Men wilde Christus dienen als Koning over deze wereld, zijn wetten gehoorzamen op alle terreinen van het leven. Dit motief lijkt mij onopgeefbaar. Het gevleugeld woord van Abraham Kuyper, dat er geen duimbreed is van het wereldlijk erf waarvan Christus niet zegt: “Mijn!”, moet ons ook vandaag inspireren om op alle terreinen van het leven de consequenties te doordenken van ons discipelschap.

Ik vraag alleen wel aandacht voor de goede volgorde. Het begint bij de persoonlijke keuze tot navolging, niet bij de wereldbeschouwelijke concepten. Wie de persoonlijke keuze voor Jezus Christus als de Heer van ons leven heeft gemaakt en zegt Hem radicaal te willen navolgen, zal daarin consequent moeten zijn en dat breed moeten uitwerken. Stott zegt het zo: “Kurios Jesus, Jezus is Heer. Het klinkt op het eerste gezicht heel ongevaarlijk en onschuldig, maar het heeft enorme implicaties.. Intellectueel brengt het ons verstand onder het juk van Christus. Ethisch roept het ons op zijn normen te accepteren en zijn geboden te gehoorzamen; beroepsmatig om onze levens aan zijn dienst te wijden; sociaal om de maatschappij met zijn waarden te doordringen; politiek om te weigeren om enige menselijke instelling te verafgoden; en mondiaal de eer en glorie van Jezus Christus te bewaren.” (Stott, 1998). Hiermee is dus ook gezegd dat Jezus erkennen en aanvaarden als Heer over het persoonlijk leven niet kan worden losgemaakt van erkenning van Jezus als Heer over het publieke leven. Dit stelt dus hedendaagse tendensen tot privatisering van het geloof onder kritiek. Uit deze opmerkingen vloeit ook onvermijdelijk de noodzaak tot voortzetting van consequent christelijke politiek voort.

Slot

De post-christelijke tijd barst van de kansen en uitdagingen voor het christelijk geloof. Nu ons land op drift lijkt te zijn, mogen christenen niet zwijgen. Een recente SCP-rap-

port spreekt over de behoefte aan geborgenheid. Zou de kerk daar geen boodschap aan hebben? Is de kerk niet bij uitstek de werkplaats van geborgenheid, omdat christenen als geen anderen weten wat het is om geborgen te worden door God? Kan de kerk, kunnen christenen in deze tijd, die wordt gekenmerkt door erosie van sociale cohesie en door individualisering, maar door de recente gebeurtenissen ook door verharding van tegenstellingen tussen bevolkingsgroepen, een bron van gemeenschapsstichting en naastenliefde zijn? En dan heb ik het nog niet eens over geestelijk richting bieden.

In de context van het post-christelijke Nederland moet het christelijke verhaal niet worden verzwegen, maar met

Slagen de kerken en christelijke organisaties er voldoende in om de brug te slaan naar de hoeken en gaten van de samenleving, waarin de verdrukten, de vernederden, de kwetsbaren zich bevinden?

des te meer kracht verteld en gedeeld worden. Dat vraagt trouw aan onze Heer. Bijbelgetrouwe christenen zullen daartoe een plek midden in de samenleving moeten innemen. We kunnen ons daarin laten inspireren door de vroege christenen. Ook zij weigerden te knielen voor de machten van hun tijd. Temidden van de overweldigende macht van de keizer stond voor hen vast: er is geen God dan Jahweh, er is geen kurios dan Jezus, en bleven trouw! Hun levenswandel viel op, getuige de bekende brief van Diognetus, waarin wordt gesteld dat zij in niets verschilden van hun medeburgers, behalve dat zij alles met elkaar deelden, behalve hun bed...!

Kunnen we enig resultaat verwachten? De Amerikaanse socioloog Bellah stelt dat 2% van een maatschappij met een krachtige visie de kwaliteit van een samenleving doorslaggevend kan beïnvloeden. De 2% die het de afgelopen decennia voor het zeggen heeft gehad in Nederland kan worden omschreven als de libertijnse culturele voorhoede, zeg maar de grachtengordel. Aan deze elite hebben we het te danken dat ons land gidsland is op het gebied van abortus, euthanasie en homohuwelijk. Hoe staat het met de christelijke invloed in de toekomst? We zijn nog altijd met veel meer dan 2%. Maar voor invloed

is visie nodig. Het soort visie waaraan nu behoefte is gaat niet in eerste instantie om het hebben van de juiste standpunten, het gaat om wat kan worden omschreven als het vermogen om voorbij het bestaande te zien. Het vermogen om geen genoeg te nemen met de status quo, het vermogen te zien hoe het anders kan en om te onderscheiden waar het daarbij op aankomt. Dat vraagt dus ook om visionairs, onafhankelijke geesten die, gevormd door omgang met God en zijn Woord, de tijd verstaan en in woorden en daden laten zien hoe God het van ons vraagt. Mensen met een volgroeide christelijke gezindheid en oordeelsvermogen. Laten we bidden voor die mensen, dat zij de moed en vrijmoedigheid aan de dag leggen om te spreken en te denken vanuit niets anders dan het evangelie van Jezus Christus. Zonder angst dat hun achterban hen niet kan volgen. Zonder toe te geven aan de verleidingen van de persoonlijke eerzucht en de macht. Zonder zich aan het twijfelen te laten brengen of te laten intimideren door de intellectuele en culturele overmacht van het ongeloof. Wat houdt ons eigenlijk tegen? Innerlijke twijfel en toberigheid? Gebrek aan visie? Het volgende citaat van John Stott wil ik u dan niet onthouden: "Alleen zij die Gods aangezicht zoeken, houden hun visie helder. Alleen van hen die voor het kruis van Christus leven, wordt het innerlijke vuur voortdurend gevoed en nooit uitgedoofd. Leiders die denken dat ze wel in eigen kracht leiding kunnen geven, zijn de zwakste van alle mensen; alleen zij die de eigen zwakheid kennen en erkennen, kunnen sterk worden door de kracht van Christus." De toekomst van Nederland ligt open, behalve de einduitkomst: Jezus heeft al overwonnen en komt terug! Daarbij: we zijn geroepen tot trouw, niet tot succes. Laat dat ons het vertrouwen geven om, biddend en werkend, gelovend en zoekend, denkend en voelend, onze christelijke verantwoordelijkheid te nemen in het post-christelijke Nederland van de 21e eeuw.

- 1 Zie artikelen in DenkWijzer en het Nederlands Dagblad.
- 2 Dit artikel is een bewerking van een lezing, gehouden op een besloten EO-conferentie, november 2004.
- 3 bedoeld zijn de kleine gereformeerde kerkgenootschappen, de confessionele groepen in de PKN en de evangelische gemeenten.
- 4 NRC, 20 november 2004
- 5 Zie voor een toegankelijke uiteenzetting Stefan Paas' *Jezus is Heer in een plat land*
- 6 Het is prachtig dat er enkele christelijke bolwerken zijn op de Veluwe, maar hebben steden het niet harder nodig om 'gezouten' te worden?
- 7 Herman Paul, *Wil de gereformeerde evangelical opstaan?* ND, 9 oktober 2004
- 8 a.w. p.13

Relatiepolitiek

Door Erik van Dijk

Ter gelegenheid van het vijfjarig bestaan van de ChristenUnie op 22 januari verscheen een 'Appèl tot relatiepolitiek'. In het vorige nummer van DenkWijzer stond daarover een uitgebreid interview. In mei hielden we een email-poll onder alle email-adressen in de ChristenUnie-database. Hieronder de stand op 18 mei j.l. bij een zeer representatieve stand van 1845 stemmen. Daaronder enkele reacties die via de email binnen kwamen.

Wat zou u er van vinden als de ChristenUnie zich meer ging profileren met relatiepolitiek?	Absolute aantal stemmen	Percentage
Zonder meer uitstekend, zowel de inhoud als de term.	480	26,0%
Prima term voor de communicatie en marketing van de partij, maar het voegt niets toe aan de inhoud.	83	4,4%
De inhoud spreekt me aan, maar in de communicatie zou ik het vooral hebben over 'wij' of 'samen' in contrast met het 'ik' van individualisme.	394	21,3%
Prima, maar alleen voor het gemeentelijk niveau.	12	0,6%
Dit is niet meer dan een verdere verrijking van het christelijk-sociale gedachtegoed.		
Een nieuwe term is niet nodig. 'Christelijk-sociaal' moet het kernbegrip blijven.	405	21,9%
Ik twijfel. Onderzoek het maar, schrijf er maar over, overtuig me maar.	396	21,4%
Niet doen, dit is te horizontaal / dit past niet bij de ChristenUnie.	37	2,0%
Niet doen, hier zit niemand op te wachten.	38	2,0%
Totaal	1845	99,6%

"Prima dat het WI een verkenning over relatiepolitiek niet alleen denkend en filosoferend vorm geeft. Zo'n peiling onder onze leden hoort wat mij betreft echt bij denkprocessen in onze partij. Heel onwetenschappelijk ben ik dan bij het zien van deze tussenstand geneigd de grootste categorieën maar bij elkaar op te tellen. Die som is volgens mij nog te verdedigen ook. Relatiepolitiek is inhoudelijk namelijk niets nieuws. Dat ter geruststelling van mensen die denken dat we het partijprogramma gaan herschrijven. Het is wel een prima term om in reactie op het ik-tijdperk ons christelijk-sociale denken attractief en relevant te communiceren."

Henk van Rhee, directeur partijbureau

"Belangrijk, zo lijkt mij dat we ons sterk blijven profileren met christelijk-sociaal en zorgen dat de christenen

op het CU stemmen daar schijnen we genoeg problemen mee te hebben."

Shamir Ceuleers

"Ik heb gestemd op de mogelijkheid 'Zonder meer uitstekend, zowel de inhoud als de term'. We moeten wel oppassen dat 'relatiepolitiek' geen containerbegrip wordt. Dus:

- Baken de rol van de overheid duidelijk af: wat is relatiepolitiek en hoe werkt dat?
- Houd in de gaten wat de verantwoordelijkheden van de burger zijn, en waar de overheid kan bijspringen
- Houd het begrip 'gevuuld', anders wordt het net zoiets als 'normen en waarden'."

Rogier Havelaar

"Een nog betere term zou zijn: gemeenschap. Dit is in mijn ogen een uitermate christelijke term, die

wel wat nieuw elan mag krijgen in onze samenleving. Het is indirect een verwijzing naar allerlei samenlevingsvormen, zoals huwelijk, kerk, buurtbewoners, gemeenten, provincie, land e.d.. Ook biedt het een ingang om het begrip duurzaamheid en verantwoordelijkheid opnieuw te formuleren. Volgens mij heeft de ChristenUnie met zijn bijbelse achtergrond alles in huis om dit creatief vorm te geven."

Klaas-Hemke van Meekeren

"Ik zou met een aantal communicatieskundigen verder zoeken naar een woord of begrip, dat de lading beter aangeeft en dat als thema bij de verkiezingen voortdurend gekoppeld wordt aan het al sterke merk christen-sociaal. Want het is natuurlijk vooral een uitwerking daarvan."

Tymon de Weger

Reageer ook via <http://www.ebate.nl/phpbb/viewtopic.php?t=2611>

Law and order?

Over de betekenis van de verhouding van 'wet' en 'evangelie' voor de inrichting van de samenleving

Door dr. A. van der Dussen, Nederlands Gereformeerd predikant en studiebegeleider voor theologiestudenten

In dit artikel wil ik vanuit de theologie een bijdrage leveren aan het gesprek over de hernieuwde belangstelling voor 'law and order' in de samenleving. Lange tijd gold dat als een vies begrip. Het riep associaties op met een politiestaat, terwijl de politiek zich juist richtte op sociale gerechtigheid. Ietswat overdreven gezegd: politieagenten werden geacht hun gummiknuppel op te bergen en liever op te treden als een soort maatschappelijk werker. Die tijd lijkt voorbij te zijn. Geen politieke partij is meer doof voor de roep om 'meer blauw op straat', waarbij dat blauw staat voor een harde aanpak van vandalen en criminelen.

Het bovenstaande is typerend voor het veranderde politieke klimaat in de samenleving. De tijd van het gedogen is voorbij. De wet wordt weer strenger gehandhaafd; de gevangenis capaciteit wordt uitgebreid. De politiek overwint de angst voor moralisme en begint, hoe aarzelend ook, weer te spreken over 'normen' waaraan ieder zich moet houden. Aan immigranten worden steeds strengere eisen gesteld, en minister Verdonk voert een naar eigen zeggen 'rechtvaardig' uitzettingsbeleid. De sociale wetgeving wordt in die zin ingeperkt, dat de regering de burgers meer zelf wil laten opdraaien voor de gevolgen van gemaakte keuzes.

Inhaalslag van de wet

Theologisch geformuleerd zou je kunnen zeggen, dat 'de wet' bezig is met een enorme inhaalslag, nadat lange tijd het 'evangelie' de toon zette. Laat mij dat toelichten. Die twee termen, wet en evangelie, kunnen resp. de strenge en de lieflijke kant van God aanduiden. Tegenover de wet, die maakt dat God straft (Romeinen 4:15), die de dood brengt en tot veroordeling leidt (II Corintiërs 3:7,9), staat het evangelie dat overtreders van de wet vrijspreekt

(Romeinen 8:1,2) en dat een vriendelijk bewind van genade en barmhartigheid voert (Romeinen 5:21; 6:14,15). Natuurlijk, het gaat hier over het leven met God, over de grote vraag of een mens onheil of heil van God te verwachten heeft. Maar de polariteit van 'wet' en 'evangelie' werkt door in de inrichting van de samenleving. Neem ons denken over de overheid. Die staat volgens Romeinen 13 in Gods dienst. Wanneer je God primair ziet als rechtvaardige rechter, ligt het voor de hand om te pleiten voor een overheid die God dient door misdadigers te straffen en betrouwbare burgers te belonen. Dat is het gezichtspunt van de 'wet', die dan staat voor het hele com-

Een gevoel van onbehagen nu in het kader van de strijd tegen het terrorisme het justitieel apparaat steeds verdergaande bevoegdheden krijgt.

plex van 'justitie': regels, verplichtingen, straf, de ordening van het leven met desnoods harde hand. Maar wanneer je God vooral ziet als genadige Vader, zul je de overheid veel eerder een verzorgende rol toekennen. Dat is het gezichtspunt van het 'evangelie', dat dan verwijst naar mededogen en mildheid, naar gunsten en nieuwe kansen voor mensen. Zo gezien zijn dus ook in een diepgaand geseculariseerde samenleving als de onze, 'de wet' en 'het evangelie' nog steeds terug te vinden. Waar de overheid zich primair ten doel stelt verzorgend op te treden doet de wereldlijke uitloper van het evangelie zich gelden. Waar de overheid daarentegen strenger optreedt en meer accent legt op bijvoorbeeld ordehandhaving en 'loon naar verdienste', manifesteert zich de pool van de wet krachtiger.

Vals dilemma?

Het is evident dat de laatste jaren de slinger naar die tweede kant is opgezwaaid. 'Law and order' is niet meer zo'n vies begrip als in de jaren zestig. Maar is men zich nog wel voldoende bewust van de schaduwzijde ervan? Zien diegenen spoken, die een gevoel van onbehagen niet kunnen onderdrukken, nu in het kader van de strijd tegen het terrorisme het justitieel apparaat steeds verdergaande bevoegdheden krijgt? Minister Verdonk wordt verweten dat zij zich te juridisch en te weinig menselijk opstelt, en het is niet toevallig dat dit verwijt met name

uit de hoek van de kerken komt. Immers, waar geloofd wordt dat de overheid in dienst staat van de Vader van Jezus Christus, kan niet uitblijven dat zij wordt opgeroepen om genade te bewijzen en met ontferming bewogen te zijn. Theologisch geformuleerd: nu 'de wet' met zo'n succesvolle inhaalslag bezig is, klinkt al luider de roep om 'het evangelie'. Dat wil in concreto zeggen: de roep om verlichting van lasten (vgl. Mattheüs 11:28-30!), om kwijtschelding van schulden aan de Derde Wereld, om amnestie voor de 26.000 van minister Verdonk, enzovoorts. Gegeven dit politieke krachtenveld lijkt het mij de moeite waard om wat preciezer te kijken naar de verhouding van 'wet en evangelie', vooral met betrekking tot de inrichting van de samenleving. Staan ze inderdaad zo tegenover elkaar als ik hierboven schetste? Of dreigen we verstrikt te raken in een vals dilemma? Aan de hand van een grove schets van twee aan elkaar tegengestelde posities, die van Martin Luther en Karl Barth, wil ik daarover enige opmerkingen maken.

Luther over 'wet en evangelie'

Voor Martin Luther (1483-1546) zijn wet en evangelie beiden het absoluut geldige Woord van God. Maar wat een verschil heeft hij tussen die woorden ervaren. In het ene sprak God tot hem als een strenge, boze Heerser, vol heilige verontwaardiging over zijn falen. In het andere hoorde hij de lieflijke stem van de Goede Herder. In het ene woord, de wet, joeg God hem de stuipen op het lijf. In

Er is één gebied waar Luther de wet in positieve zin haar werk ziet doen, en dat is het terrein van het maatschappelijke en politieke leven.

het andere, het evangelie, nam de Vader hem teder bij de hand. En zoals nu Paulus een rangschikking aanbrengt, wanneer hij de wet als instrument ziet dat God gebruikt om de verlossing uit genade alleen voor te bereiden

(Galaten 3:19-22), zo ziet Luther Gods heilsweg uitgetekend in de volgorde eerst de wet, dan het evangelie. Eerst doodt God, jaagt hij je de stuipen op het lijf, door je voorwaarden te stellen waaraan je niet kunt voldoen, en te dreigen met afwijzing die je moet erkennen als terecht. Maar vervolgens roept God je uit de dood weer tot leven, door jou, zondaar, mislukt mens, in Christus voor eeuwig aan zijn hart te drukken.

Dat eerste is Gods vreemde, zijn oneigenlijke werk. Zijn hart klopt bij dat tweede. In de wet toont God zijn boze gezicht, en het is waarachtig geen doen alsof: Hij is écht boos op mensen die niet leven zoals Hij het wil. Maar in het evangelie toont Hij zich zoals Hij eigenlijk wil zijn: vergevend, genadig, vriendelijk. Het kan echter alleen maar in die volgorde. Christus kan pas mensen opwekken als ze gestorven zijn. God kan slechts mensen begenadigen die de doodstraf verdienen. Het evangelie kan slechts de goede boodschap zijn van Gods rechtvaardiging van goddelozen, waar de wet mensen er van overtuigd heeft dat zij inderdaad goddeloos zijn en zichzelf niet kunnen rechtvaardigen.

De twee regimenten

Er is evenwel één gebied waar Luther de wet in positieve zin haar werk ziet doen, en dat is het terrein van het maatschappelijke en politieke leven. Het betreft hier zijn leer van de twee rijken en de twee regimenten: God is Heer over heel de wereld, maar in het geestelijk leven regeert Hij op een andere wijze dan in het burgerlijk leven. Concreet: kom niet aan met het evangelie als er een staat bestuurd moet worden en als een onderneming draaiende moet worden gehouden – dan heb je de wet nodig. Genade, kwijtschelding van schulden, de navolging van Christus in liefde en lijdzaamheid: wie dat soort waarden proclameert om de samenleving te ordenen, brengt chaos te weeg. Nee, die ordening komt slechts tot stand waar rechters zijn die kunnen straffen, waar gehoorzaamheid kan worden afgedwongen, waar de poli-

wereld zou dat op een fiasco uitlopen. Daar is een harde hand nodig, met als resultaat dat het kwaad wordt ingedamd. Daarom is de onderscheiding tussen de twee regimenten zo belangrijk voor Luther. Hij is ervan overtuigd dat er ongelukken gebeuren als je ze door elkaar haalt. Ga je met behulp van wet en geweld de orde handhaven in de kerk, dan maak je brokken: voor het bestraffen van de ongehoorzamen bijvoorbeeld staan ons slechts de middelen van Woord en Geest ter beschikking. Maar gebruik je het evangelie om in de wereld orde op zaken te stellen, dan maak je eveneens brokken: zonder krachtvolle wetshandhaving wordt het in de wereld een chaos.

Gevolgen

Deze leer van de twee regimenten heeft verstrekkende gevolgen gehad. Luther zelf was er op bedacht dat het één God is, die op onderscheiden wijze over twee levenssferen regeert. Maar in de Lutherse traditie kwam het steeds meer tot een scheiding tussen beide. Het christelijk leven werd belast met een spagaat: in de kerk hield men zich aan het evangelie, daarbuiten had men te maken met de harde wetten van bedrijfsleven en politiek. Zo kon het 'wereldlijk rijk' zich verzelfstandigen ten opzichte van het 'geestelijk rijk'. Over secularisering gesproken! Velen houden het erop, dat in nazi-Duitsland zo'n door en doorheidens regime aan de macht kon komen, doordat vanuit de Lutherse traditie de publieke sector als het ware was 'vrijgegeven'. Gegeven de erkenning van de 'eigenwettelijkheid' van de samenleving, kon men geen principiële weerstand bieden aan de invulling die Hitler aan 'tucht' en 'orde' gaf.

Kritiek op Luther

De catastrofe waar dat op uit liep, heeft de theologen wakker geschud. Wat was er misgegaan, dat de kerk zo weinig tegengas had gegeven? De diagnose was gauw gesteld: het kwaad was geschied met het uiteendrijven van 'wet' en 'evangelie'. Diepgaande theologische bezinning kwam op gang over de theologische beslissingen die Luther genomen had. Had hij recht gedaan aan het Oude Testament? Er kwam nieuwe aandacht voor de veel positievere wijze waarop de wet in bijvoorbeeld psalm 119 belicht wordt. Als een eye-opener werkte het inzicht, dat in Exodus 20 en Deuteronomium 5 de decaloog in samenhang met de verlossing werd gezien. Hier geen tegenstelling tussen 'wet' en 'evangelie', maar juist eenheid. Veel twintigste-eeuwse christelijke theologen gingen te rade bij Joodse denkers als Martin Buber, en leerden van hen dat de 'thora' niet is op te vatten als een juridisch systeem van regelgeving, maar veeleer als de 'Weisung' waarmee God de verlossing uit Egypte duurzaam veilig wil stellen. En wat Paulus betreft, ging men zich afvragen of hij misschien meer met het Judaïsme gepolemiseerd had dan dat hij het Oude Testament geïnterpreteerd had. Op basis van deze en andere argumenten werden steeds meer

Barth wil niet weten van twee kanten van God; een God die met de wet in handen streng oordeelt, en een God die in Christus mensen liefheeft en redt van dat oordeel.

tie zonder sentimentaliteit bekeuringen uitdeelt, waar als harde eis geldt dat rekeningen op tijd betaald worden. Luther beseft heel wel dat een dergelijk regime slechts een uitwendige orde aanbrengt. Ook in het burgerlijk leven geldt, dat de wet niet in staat is harten te vernieuwen. Maar dat hoeft ook niet. Voor de echte verlossing van het kwaad moet je in de kerk zijn, waar God zijn geestelijk regiment voert. Daar worden mensen in het hart geraakt en ontwikkelen zij een lust om het goede te doen. Daar is het gebruik van geweld uit den boze: God heerst met geen andere middelen dan Woord en Geest. In de

vraagtekens geplaatst bij de zwart-wit tegenstelling die voor Luther zo kenmerkend leek te zijn. Het is Karl Barth geweest die poneerde, dat de theologie het Lutherse spoor maar beter helemaal kon verlaten. Hij pleitte voor een radicaal andere benadering van de thematiek, wat tot uiting kwam in zijn voorstel om de volgorde om te draaien. Het lijkt een simpel woordenspel als Barth voortaan spreekt van 'evangelie en wet'. In werkelijkheid echter betreft het hier een omkering met sensationele gevolgen.

Barth over 'evangelie en wet'

Karl Barth (1886-1968) benadrukt dat 'wet' en 'evangelie' een eenheid vormen. Hij heeft namelijk scherp gezien, dat het zo zwaar beklemtonen van de tegenstelling tussen wet en evangelie doorwerkt in het beeld dat wij mensen hebben van God. De God die met wet en oordeel komt, oogt heel anders dan de God die in Christus genadig is. Sterker nog: volgens Barth dreigen mensen hier een tweespalt in God aan te nemen. Hij meent dat een God die deze twee gezichten heeft niet de God van de Bijbel is. Want hoe kunnen wij erop aan dat het vriendelijke, evangelisch gezicht van God zijn ware gezicht is? Zal in de omgang met Hem niet altijd de vrees achterblijven, dat Hij óók nog een ander gezicht tegen ons kan opzetten, met een toornige, straffende uitstraling? En wordt daardoor het vertrouwen in God niet onmogelijk? Want kun je als falend mens je leven nog wel met een gerust hart aan God toevertrouwen, wanneer Hij jou enerzijds wel zijn liefde toezegt, maar anderzijds zich heel dreigend en ongenaakbaar kan opstellen? Barth gelooft niet dat dit 'enerzijds ...anderzijds' bijbelse papieren heeft. Zo staat in II Corinthiërs 1:19,20, dat de God en Vader van Jezus Christus enkel maar 'ja' tegen ons zegt, en niet 'nee'. Deze God heeft één gezicht; Hij is ondubbelzinnig in zijn liefde. Deze God is de ware God. Hij is ook de enige God. Er is immers geen sprake van dat God ook nog buiten Christus om opereert. Als dat zo zou zijn, zou Christus maar één kant van God openbaren, en zou God in zichzelf toch nog anders zijn dan het beeld dat Christus van hem te zien geeft. Maar dat is nu juist niet waar, aldus Barth. In Hem woont immers al de volheid der godheid lichame-lijk. (Colossen 2:9) De eniggeboren Zoon, die aan de boezem des Vaders is, heeft Hem doen kennen zoals Hij is. (Johannes 1:18)

Christologische concentratie

Ziehier wat genoemd is Barths 'christologische concentratie'. Hij wil niet van God weten buiten Christus om. En dat betekent dat hij niet wil weten van twee kanten van God; een God die met de wet in handen streng oordeelt, en een God die in Christus mensen liefheeft en redt van dat oordeel. Voor Barth is essentieel, dat God maar één gezicht heeft: dat van Christus. De consequentie daarvan is, dat de wet niets anders zegt dan het evangelie. Zo min als God twee gezichten heeft, zo min spreekt Hij een ander

en strenger woord dan het woord van verzoening dat Hij in Christus tot de wereld gesproken heeft. Er is maar één woord van God, en dat is het evangelie van Christus. De wet is niets anders dan een vorm van dat evangelie: zij roept ons mensen op tot gehoorzaamheid aan de genadige heerschappij van Christus. De wet brengt tot uitdrukking wat God wil, namelijk: dat de wereld vol wordt van zijn genade. Ziedaar de reden waarom Barth de volgorde omdraait en eerst wil spreken van het evangelie. Dat gaat werkelijk voorop; dat is de inhoud van de wet. De wet kan alleen maar zinvol te sprake gebracht worden binnen de verkondiging van Gods genade.

Geen natuurlijke morele kennis

Waar zo de wet gedefinieerd wordt als de vorm van het evangelie, en de zonde als het voorbij leven aan Gods liefde, is het niet meer mogelijk om buiten Christus om iets zinnigs te zeggen over Gods wil. Dat is vaak genoeg geprobeerd. Ieder mens – zo was vanouds de gedachte – heeft van nature op een of andere manier weet van goed en kwaad, van wat naar Gods wil is en wat zijn oordeel oproept. Dat moorden en echtbreken verkeerd is, is een waarheid op zichzelf, die niets te maken heeft met Christus. Zo gezien maakte de wet deel uit van een algemene, natuurlijke kennis van Gods wil. De traditionele volgorde wet-evangelie drukt uit, dat het geloof begint met die natuurlijke Godskennis, om vervolgens door te stoten naar Gods bijzondere openbaring in Christus. Barth moet van die 'natuurlijke theologie' niets hebben. Zijn verzet daartegen speelt volop mee wanneer hij de volgorde omdraait en voortaan wil spreken van 'evangelie

Te vaak nog worden Gods wetten in verband gebracht met dwingelandij en vrijheidsbeperking. Die associatie is bijbels gesproken niet terecht.

en wet'. Het begin van alle Godskennis, ook van de kennis van de wil van God, is gelegen in het leren kennen van Christus. Er zijn geen algemene maatstaven voor 'goed' en 'kwaad'. Als dat zo was, zou de functie van God slechts zijn, dat Hij garant staat voor een orde die wij mensen vaststellen. Het is echt omgekeerd: God richt de heerschappij op van zijn genade. Dat is de orde die Hij ons oplegt; van daaruit wordt zichtbaar wat 'goed' en 'kwaad' is.

Zo leidt de 'christologische concentratie' ook in ethisch opzicht tot een afwijzing van de algemene openbaring. Geheel consequent ontwerpt Barth zijn ethiek vanuit het evangelie. Heel markant wordt dat zichtbaar in zijn beschouwing over het politieke leven. Dat dat geregeerd zou worden door een wet die min of meer los staat van het evangelie - zoals Luther bepleit in zijn leer van de twee regimenten - is voor hem onaanvaardbaar. Ook Gods wil voor het maatschappelijk leven is een vorm van

het evangelie. Hoe zou het anders kunnen, waar de opgestane Heer proclameert dat Hem alle macht gegeven is in de hemel en op aarde, Mattheüs 28:18? Zoals evangelie en wet één zijn, zo is er ook maar één regiment van God: dat van zijn genade. Niet alleen in de kerk, ook in de samenleving geldt dat Gods wil geopenbaard wordt in Christus. En waar dus Christus laat zien hoe God een voorkeur heeft voor het zwakke, voor dat wat niets is, om aan hetgeen wel iets is zijn kracht te ontnemen (I Corinthiërs 1:28), geldt ook in de samenleving dat het zwakke ontzien behoort te worden. Barths voorkeur voor het socialisme komt hier vandaan. Hij meende dat een politiek handelen vanuit die visie de beste kansen bood om tekenen op te richten van de genadige heerschappij van Christus over deze wereld. Let wel: niet meer dan 'tekenen'. Barth wil niets weten van de gedachte dat wij mensen ook maar iets zouden kunnen bijdragen aan de komst van Gods Koninkrijk. Dat is een zaak van God zelf. Mensen – christenen en niet-christenen – kunnen hooguit van de komst van dat rijk getuigen. Dat doen zij als zij de zorg voor de zwakken tot hoeksteen van het beleid maken.

Enkele conclusies

Het is aantrekkelijk om met Barth vanuit het evangelie te pleiten voor een politiek van zorg voor de zwakken in de samenleving. Maar hoe zit het met die 'harde' kant van het bestuur, zeg maar: met 'law and order'? Als zodanig heeft die met het evangelie niet zoveel uit te staan. Ze vertegenwoordigt meer een algemene waarde. Maar is dan Barths stelling nog wel vol te houden, dat de wet zich alleen maar laat definiëren vanuit de inhoud van het evangelie? Inderdaad is er veel kritiek gekomen op zijn opvatting, dat de begrippen 'goed' en 'kwaad' niet teruggaan op algemene morele waarden, maar uiteindelijk 'christologische' maatstaven zijn. Zeker op het gebied van de ethiek stuitte Barths verwerping van de natuurlijke Godskennis op veel tegenstand. Is de prijs die hij betaalt voor het benadrukken van de eenheid van Gods heerschappij over de wereld niet te hoog? Gaat het wel aan, Christus te zien als het 'zijnsprincipe' van de gehele werkelijkheid, zodat er alleen maar 'bijzondere' en geen 'algemene' openbaring bestaat?

Tweeheid van wet en evangelie

Gegeven al deze gerechtvaardigde kritiek is het niet toevallig dat in de theologie het tij na Barth weer is gaan keren. Hoe terecht zijn protest tegen een seculariserende twee-regimenten-leer en tegen het uit elkaar spelen van wet en evangelie ook was – zijn alternatief is niet in alle opzichten bevredigend. Men heeft zich de vraag gesteld of de waardevolle gezichtspunten die Barth naar voren heeft gebracht, niet kunnen worden benut om de oude Lutherse conceptie bij te stellen. Zelf houd ik het erop, dat er wat voor te zeggen is om met Luther en de gehele traditionele reformatorische theologie te blijven spreken

van de tweeheid van 'wet en evangelie', zonder daarbij in de valkuilen te tuimelen van te grote contrasten. Interessant is dat bijvoorbeeld de vooraanstaande Duitse theoloog Gerhard Ebeling in beide volgordes, 'evangelie en wet' én 'wet en evangelie' een waarheidsmoment ziet. Dat lijkt mij bijbels te zijn. Zelf heb ik de indruk dat de bijbelse gegevens zo'n diversiteit te zien geven, dat hun geweld wordt aangedaan wanneer getracht wordt ze in één enkel dogmatisch schema onder te brengen. Het lijkt mij dan ook wenselijk dat de theologie soepel en beweeglijk met die volgorde omgaat. Het zal er vooral om gaan, wet en evangelie niet tegen elkaar uit te spelen, noch ze al te nauw op elkaar te betrekken. Wat dat voor het denken over de inrichting van de samenleving betekent, wil ik tenslotte puntsgewijze kort aanduiden.

a. Het is van belang om mensen – christenen en niet-christenen – duidelijk te maken dat Gods wetten niet uit een andere wereld komen dan het evangelie. Te vaak

Met de roep van burgers om meer blauw op straat, vanuit een heftig verlangen naar meer veiligheid, moet iets gedaan worden.

nog worden ze in verband gebracht met dwingelandij en vrijheidsbeperking. Die associatie is bijbels gesproken niet terecht. Op een of andere manier verwijzen zij, juist als uitdrukking van Gods wil, naar het heil dat Hij in het evangelie beoogt. Daarom gaat er – christelijk gesproken – iets mis als bij het hanteren van de wet een kille sfeer zou ontstaan. Ook in het publieke leven dienen we daarop bedacht te zijn. Nog altijd is het Nederlandse recht doorademd van christelijke, evangelische waarden. Nu het klimaat in de samenleving harder wordt, lijkt het me belangrijk om aandacht te blijven vragen voor die koppeling van de wet en het recht aan het evangelie. De aandacht voor 'law and order' mag niet ten koste gaan van de bijbelse notie van 'gerechtigheid' als ontferming over zwakken. Wel meer cellen bouwen en tegelijk bezuinigen op de reclassering: dat is niet verstandig. Ook in zaken als een uitzettingsbeleid mogen 'rechtvaardigheid' en 'barmhartigheid' niet als tegenpolen gaan functioneren. Zeker aan een regering als de huidige, waarin bewindslieden zitting hebben die zich als belijdend christen manifesteren, mogen en moeten op dit soort punten kritische vragen worden gesteld.

b. Ook in het politieke leven is het goed om niet alleen te benadrukken dat de wet naar het evangelie verwijst, maar evenzeer dat het evangelie niet zonder wet kan. Ik moet er niet aan denken dat we een samenleving krijgen die enkel maar 'law and order' kent. Maar het omgekeerde lijkt mij even onwelkom: een samenleving die alles alleen maar van praten en educatie verwacht, en weigert

om, als het moet, met harde hand paal en perk te stellen aan het kwaad. Ik weet het: het is niet de ultieme oplossing om fietsendieven achter slot en grendel te zetten. Ze worden er meestal niet beter van. Maar met de roep van burgers om meer blauw op straat, vanuit een heftig verlangen naar meer veiligheid, moet iets gedaan worden. Daarom zie ik wel wat in Luthers leer van de twee regimenten. Ik denk dat hij gelijk heeft, als hij zegt dat je niet moet proberen de wereld te regeren met enkel het evangelie. Dat loopt op chaos uit. In de kerk kan het en moet het. Daar zijn geldboetes en dwangmaatregelen uit den boze. Maar binnen het wereldlijk regiment is ruimte voor het afdwingen van gehoorzaamheid, als het moet met geweld: “de overheid voert het zwaard niet voor niets!” (Romeinen 13:4)

c. Hoe betrokken wet en evangelie ook op elkaar zijn, ze vallen niet met elkaar samen. Het wereldlijk regiment voert nog niet naar het hart van Gods heil. Dat wordt alleen ontsloten waar het evangelie gepredikt wordt. Daarom kunnen de verwachtingen maar beter niet te hooggespannen zijn als het gaat om het overheidsbestuur. Wie meent dat de politiek een heilsstaat kan creëren, komt bedrogen uit. Luther meent dat de overheid niet meer kan en moet en hoeft te doen dan orde, recht en vrede in de samenleving bewaren. Daar heeft

zij haar handen vol aan. Daarin vertrouwt God haar ook een belangrijke taak toe. Maar Gods heil is daarmee nog niet voor de mensen ontsloten. Mij dunkt: daar zit veel in. Neem het punt van de zondagsrust. De overheid kan die inderdaad door wetgeving veilig stellen. Daarin zit een verwijzing naar het heil van het evangelie; mensen worden zo in de gelegenheid gesteld de dag van Christus' opstanding in de kerk te vieren. Maar een dergelijke wet is als zodanig nog geen uitdrukking van het evangelie. Mensen kunnen zich op zo'n 'afgedwongen' rustdag gruwelijk vervelen, en massaal hun toevlucht nemen tot voetbalwedstrijden, popfestivals en lange files richting strand. De overheid zal er dan niet aan kunnen ontkomen met extra politie al die evenementen in goede banen te leiden. Zo werkt dat nu eenmaal onder het wereldlijk regiment! Ik heb de indruk dat het ontspannend voor christelijke politici kan werken, als zij zich van de beperkte reikwijdte van dat regiment bewust zijn. Het is al heel wat als zij met een beroep op Gods wet een steentje bijdragen aan meer orde, meer recht, meer vrede in de samenleving. Maar laten zij zich niet de pretentie opleggen om aan het reddende evangelie gestalte te geven in de samenleving. Ze zouden dan aan de samenleving meer beloven dan ze kunnen waarmaken, en van zichzelf meer vragen dan ze aan kunnen.

Christelijk activisme is springlevend

Door Joël Voordewind, politicoloog en Hoofd Communicatie en Campagnes bij de ChristenUnie

De Permanente Campagne van de ChristenUnie loopt alweer twee jaar. In dit artikel wordt gesteld dat deze vorm van campagnevoeren, met als doel politieke veranderingen te verwezenlijken door een combinatie van het vergroten van maatschappelijk draagvlak, publieke acties en politiek handelen, voortkomt uit het protestants activisme. Hoe is het daar nu mee gesteld? En welke kansen liggen er in de toekomst? Wilders, D66 en de VVD zouden het graag willen, maar christenen mogen zich niet laten terugdringen tot achter de kerkmuren.

Sommigen zullen terugkijkend in de geschiedenis beweren dat protestants activisme vaak protestants terrorisme was (Vollaard, ND, maart 2005). Dat er sprake is geweest van geestelijke vervolging en onderdrukking door de kerk valt niet te ontkennen en is zeer te betreuren, maar het geeft wel een eenzijdig beeld. Er zijn inderdaad voorbeelden te noemen van onderdrukking en geweld ten opzichte van anders gelovigen: Calvijn versus Servet, de Anglicaanse onderdrukking van de puriteinse pilgrim fathers en aanvallen op abortusklinieken in de VS. Rechtaardigheid zou boven vrede gaan, volgens de protestantse verzetsdoctrine. Gelukkig zijn er ook andere voorbeelden te noemen van positief protestants verzet, zonder geweld. Baptistenpredikant Maarten Luther King jr. is daar één van. Maar er waren er meer. In de begintijd van de opstand tegen het Roomse gezag, moet de naam van Franciscus van Assisi genoemd worden. Weliswaar nog geen protestant, maar wel iemand die zich keerde tegen de gewelddadige kruistochten en zich verzette tegen de verrijking van de kerk en zelf koos om in armoede te leven. Ook de hervormers John Wycliffe, Jan Hus en John Knox waren mensen die zonder geweld het protestantisme verspreidde. George Fox (Quakers) uit Engeland verzette zich tegen deelname in het leger door christenen. Hij was zijn tijd twee eeuwen vooruit doordat hij toen al slavernij aan de kaak stelde (1647). Hij was tegen godsdienstvervolging en eiste godsdienstvrijheid.

Anti-revolutionair

Ook Groen van Prinsterer en Abraham Kuyper moeten hier genoemd worden als mannen die de grondleggers zijn geweest van het christelijk onderwijs en politiek. Met name Kuyper heeft in de aanloop van de oprichting

van de Anti Revolutionaire Partij zich bezig gehouden met het mobiliseren van de bevolking door onder meer het volkspetitionnement in 1879. Het doel was Koning Willem III ervan te overtuigen de nieuwe onderwijswet, die nadelig was voor het bijzonder onderwijs, niet te tekenen. Het volk moest tot actie gebracht worden. Hij liet zich inspireren door de Engelse vakbeweging. De arbeider had het recht zijn arbeid zo duur mogelijk te verkopen, zo niet dan bezat "de zwakke een rechtsmiddel namelijk: de werkstaking". In 1891 werd het eerste Sociaal Congres georganiseerd, waar christelijke sociale actie en stakingen in het brandpunt van de belangstelling stonden. In 1909 werd uiteindelijk het Christelijk Nationaal Vakverbond (CNV) opgericht. Het CNV is vooral in de periode voor de eerste wereldoorlog, maar ook daarna relatief veel bij stakingen betrokken geweest.

Periferie

Heeft christelijk Nederland zich sindsdien naar de periferie laten manoeuvreren? Sommigen vinden dat en leggen de verklaring bij de toenemende macht van de katholieken en socialisten. Dat lijkt mij te makkelijk en alleen deels een verklaring. De protestanten hebben zelf ook water bij de wijn gedaan. Een deel van hen onderschrijft Abrahams Kuypers stelling: 'er is geen duimbreed waarvan Christus niet zegt: mijn!' niet meer. Daardoor laat men het gebeuren dat religie steeds meer uit het publieke leven wordt geweerd.

De liberale jihad die na D66 nu ook door de VVD en de Groep Wilders wordt aanhangen, wil onder meer het bijzonder onderwijs ondermijnen. Het non-discriminatiebeginsel moet boven het recht op godsdienstvrijheid

geplaatst worden, aldus het liberaal manifest van de VVD. Voorzitter Dales van de manifestcommissie wil zelfs de onderwijsinspectie omvormen tot een Orwelliaanse denkpolitie. Zelfs het CDA, bij monde van minister Donner, zegt nu de kerken de wacht aan om zich niet met politiek te bemoeien als het gaat om bijvoorbeeld asielzaken.

Betrokkenheid

Heeft protestants Nederland zich neergelegd bij zijn nederlaag? De demonstratie tegen de euthanasiewet in 2001 was de laatste stuip trekking van het verzet, zou beweerd kunnen worden.

Voor een deel is dit zo. Er is mogelijk sprake van verslapping, maar in de kern van de christelijke beweging heerst naar mijn inschatting geen berusting. De strategieën zijn wel gewijzigd. Sinds de jaren zeventig en tachtig hebben professionele christelijke organisaties zoals de SGJ (pleegzorg), Dorcas Hulp (ontwikkelingshulp), De Hoop (verslavingszorg) en de EO hun voet tussen de deur bij de verschillende ministeries. Het verzet tegen onrechtvaardige structuren is omgezet in daadwerkelijke hulp en het uitleven van het Goede Nieuws.

Dit bleek ook tijdens de Hoop21-conferentie van vorig jaar, georganiseerd door de Evangelische Alliantie en de Evangelische Zendingsalliantie. Dit was een vervolg van de Hope21 conferentie die een jaar eerder in Hongarije plaatsvond en waar duizend mensen uit 38 Europese landen bijeenkwamen in 35 netwerken. Ook tijdens de Nederlandse conferentie zaten tweehonderd mensen van verschillende organisaties uit het christelijk onderwijs, media, politiek en zorg om de tafel in 11 netwerken en dacht men na hoe elkaar te versterken en aan te vullen. Er werd verslag gedaan van succesvolle projecten die tegen de huidige tijdsgeest ingingen en bijvoorbeeld de strijd aanbonden tegen de komst van een coffeeshop of een gokhal in een buurt of stad.

Netwerkacties van de ChristenUnie

De ChristenUnie heeft de laatste twee jaar ook nauwe samenwerking gezocht met maatschappelijke organisaties, zowel christelijke als niet-christelijke, en nieuwe impulsen gegeven aan de maatschappelijke verantwoordelijkheid van christenen. Zo werden er tienduizend handtekeningen verzameld voor het aanstellen van een Europese ambassadeur voor mensenrechten en godsdienstvrijheid, samen met organisaties als Open Doors, Jubilee Campaign, EA en Kerk in Nood. De actie leidde er uiteindelijk toe dat EU-commissievoorzitter Barosso ermee instemde en dat deze ambassadeur er komt! Ook organiseerde de ChristenUnie een demonstratie op het Binnenhof, met ex-drugsverslaafden, tegen gratis verstrekking van heroïne aan verslaafden. De uitbreiding van dit project ging uiteindelijk niet door.

Twaalf hulpinstanties boden een manifest aan om het gokken tegen te gaan en er werd een rolstoelbasketbalwedstrijd georganiseerd met bekende Nederlanders en het Paralympicsteam, om aandacht te vragen voor gehandicaptensport. En er staat nog veel meer op stapel.

Moet het altijd groots?

Nee. De beste manier om als christenen zout en licht te zijn, is in kleine groepen. Rouvoet refereerde bij een conferentie over christelijke leefgemeenschappen aan het boek "Kingdoms in Conflict" van Charles Colson: "We hoeven geen grootse debatten te voeren om de samenleving te bewegen. We moeten het hebben van de kleine pelotons die op hun plaats hun opdracht verstaan en de samenleving ingaan".

Wat zijn de kansen?

Zijn we er al? Hebben we inmiddels een tegenbeweging gevormd tegen de tendens van een neutrale staat en neutrale dienstverlening?

Nee, nog niet, maar we zijn wel op de goede weg. Ik wil aandacht vragen voor twee struikelblokken. Ten eerste: nog steeds moeten we leren over kerkmuren en onze eigen organisaties heen te kijken. Samenwerking wordt nog te vaak als lastig en verdragend gezien en vaak terecht, omdat er teveel tijd verloren gaat met het opstellen van gemeenschappelijke geloofsbelijdenissen en visiedocumenten. We mogen geen tijd verliezen en moeten sneller tot actie in staat zijn om de krachten te bundelen. We kunnen het ons simpelweg niet veroorloven om eerst de kat uit de boom te kijken. Bijbelgetrouwe christenen en organisaties hebben elkaar hard nodig en gelukkig vinden we elkaar steeds beter. Kortom: meer samenwerking.

Daarnaast zullen christelijke organisaties, naast hun belangrijke directe zorgtaak, ook hun verantwoordelijkheid moeten nemen voor de politieke dimensie van hun activiteiten. Ook al krijgen ze subsidie, ze moeten zich niet monddood laten maken voor politieke lobby. Want naast de zorgverlening zal er ook meegedacht moeten worden om het beleid structureel om te bouwen.

De ChristenUnie wil de komende jaren zich inzetten voor relatiepolitiek. Mensen dicht bij God en elkaar brengen. Om dit te bereiken wil de partij graag samenwerken. De voorbeelden laten zien dat het kan en dat het werkt als we het samen doen en letterlijk de handen ineen slaan, zowel werkend als biddend.

Als we ons als christenen terug laten dringen tot in de kerk, dan zal het zout zijn kracht verliezen. We hebben de opdracht gekregen het goede nieuws te brengen en de vrede voor de stad en ons land te zoeken.

Christenen hebben vanuit Gods geopenbaarde bedoelingen zicht op hoe het beter kan in deze wereld. Wie pakt samen met de ChristenUnie de handschoen op?

Hoe rust verdween uit Utrecht?

Door Corine Dijkstra, adviseur raads- en statenleden

De discussie over winkelopening op zondag steekt op dit moment in veel steden de kop op. De Utrechtse burger mocht zich op 1 juni voor of tegen uitbreiding van het aantal koopzondagen uitspreken. Ook in andere steden, waaronder Rotterdam, “verveelt men zich mateloos” op zondag en wil men leven in de brouwerij.

Winkeliers zeggen omzet te verliezen aan steden waar men wel mag “shoppen” op de dag des Heeren. Grote vraag voor de ChristenUnie; reageren we defensief en hameren we op het christelijke gebod van de zondagsrust en de traditie of benadrukken we het welzijn van de burger (gebrek aan rust, teveel aan prikkelingen, afbraak onderlinge ontmoeting, enzovoort).

Als de kiezer het in Utrecht het laat afweten door onder de opkomstdrempel van 30 procent te blijven, dan valt de beslissing in de raadzaal. Volgens de ChristenUnie fractie in Utrecht zou in dat geval de “bypassoperatie”, zoals ons raadslid Wim Rietkerk dit referendum noemt, mislukken. Immers, waarschijnlijk is een meerderheid van de Utrechtse raad tegen forse uitbreiding van het aantal koopzondagen. Het referendum zou gebruikt worden door de VVD om toch de eigen punten te halen nu dat binnen de coalitie niet lukt. “Als het juiste orgaan niet meer werkt, dan worden er noodsprongen gemaakt”, aldus Rietkerk.

Ontwikkelingen en cijfers rondom zondags winkelopening

Het toestaan van de zondagsopening van winkels verschilt sterk van gemeente tot gemeente. Uit recent onderzoek blijkt dat het aantal koopzondagen bepaald wordt door de religieuze samenstelling van de bevolking, de politieke samenstelling van het college, de ligging nabij België in de grensprovincies, het aantal tweeverdieners, het aantal winkels, het aantal werknemers per winkel en

de grootte van de gemeente. De stelling dat een zondagsopening in een buurgemeente aanzet tot opening in de eigen gemeente, is niet houdbaar, zo blijkt uit dit onderzoek. In 32% van de gemeenten zijn de winkels iedere zondag dicht, terwijl er bij nog eens 30% slechts zeer beperkt van deze mogelijkheid gebruik wordt gemaakt. Het maximum aantal zondagen (12) wordt door 24% van de gemeenten benut.

Een aantal grote steden heeft inmiddels aangegeven meer zondagen open te (willen) zijn. Rotterdam bijvoorbeeld heeft zelf contact met het Ministerie van Economische Zaken opgenomen om dit te regelen. Dit gebeurt vooruitlopend op de aangekondigde wijziging van de Winkeltijdenwet. Die wijziging komt na de door Minister Brinkhorst aangekondigde evaluatie van de Winkeltijdenwet. De toezegging hiervoor is door de Minister gedaan in het najaar van 2004. Het zal nog geruime tijd duren voordat de resultaten van de evaluatie bekend zijn en nieuwe wetgeving in gang wordt gezet. Referenda zoals in Utrecht getuigen alleen al daarom van een drammerigheid, door zo op deze zaken vooruit te lopen.

Visie op zondagsrust

In het Kernprogramma van de ChristenUnie staat dat “de zondag een rustmoment is voor mens en samenleving en als zodanig beschermd en gerespecteerd dient te worden”. Daar zijn meerdere redenen voor. Het is goed voor de samenleving om een collectief rustmoment te hebben, om ruimte te geven voor kerkgang, geloofsbeleving, ontspanning en bezinning. Het sluiten van winkels op zondag is bovendien ook economisch gezien voor kleine winkeliers van belang. Zij worden gedwongen zeven dagen per week hun winkels te openen, terwijl zij niet over (voldoende) personeel beschikken om nog vrij tijd te hebben. Verschraving van het winkelaanbod is het gevolg. Daarnaast is de extra belasting van de binnenstad, zeer onwenselijk voor de bewoners.

De ChristenUnie in Utrecht heeft daarom de verschillende partijen die tegen de uitbreiding van een koopzondag zijn samengebracht in een actiecomité en wil op deze manier als een spreekbuis van de Utrechtse bevolking dienen. Hierin was ruimte voor de middenstanders, milieuorganisaties, binnenstadbewoners, studentenor-

ganisaties, kerken en andere politieke partijen. De fractie noemt ook nog andere redenen tegen de zondagse winkelenstellingen. Werknemers hebben grote kans benadeeld te worden als ze aangeven op zondag niet te willen werken. Ook op zondagen zullen er auto's staan te ronken op overvolle kruispunten met alle gevolgen van dien voor het milieu. Daarnaast heeft zo'n koopzondag ook een grote uitstraling naar alle bedrijvigheid rond de winkels heen. Leveranciers zullen op zondagen langs moeten en bussen zullen vaker moeten gaan rijden. "Voor het plezier van enkelen zullen zeer velen hun vrije dag op moeten geven".

Houding kerken

Voor de ChristenUniefractie was het dan ook een tegenvaller dat de Utrechtse Raad van Kerken stelde niet tegen de uitbreiding van koopzondagen te zijn. De raad vindt het niet langer terecht dat christenen anderen opleggen hoe de zondag door te brengen. "De tijd dat de priester of dominee de gelovigen voorhoudt wat wel en niet mag, ligt ver achter ons", aldus de USRK secretaris, de heer Noordermeer. (De USRK vertegenwoordigt vijftien kerkgenootschappen in Utrecht, waaronder de rooms-katholieken, de Protestantse Gemeente Utrecht, Leger des Heils, Evangelisch-luthers, doopsgezinden, baptisten, vrij-evangelischen en zevendedagsadventisten. Zeker niet alle gemeenten (leden) zijn het met de USRK eens.) De mening van de USRK geeft te denken. Dat een politieke partij kan schromen om het argument van het christelijke vierde gebod in deze discussie te gebruiken is nog te begrijpen. Ook de ChristenUnie bevindt zich in een spanningsveld ten aanzien van deze zaken. Immers, als partij pleiten we voor godsdienstvrijheid en deze gunt ook een plek aan andere religies. Het gevolg hiervan zou kunnen zijn dat elke religie zijn vrije dag zou mogen houden en christenen "hun" dag niet mogen opdringen aan een niet-christelijke meerderheid. Maar dat een kerk schroomt om te pleiten voor winkelsluiting op zondag, getuigt van een onbegrepen taakopvatting. De scheiding tussen kerk en staat geeft kerken de vrijheid haar geloof te beleven en haar missionaire taak gestalte te geven. Maar als die kerken zich niet meer willen of durven in te zetten om het nut van Gods geboden voor de samenleving handen en voeten te geven, dan is de angst voor moraalridder gezien te worden naar mijn mening doorgeslagen. De USRK wil de kerken openstellen op koopzondagen en

een oase zijn voor het winkelpubliek. Een mooi streven dat op de al bestaande koopzondagen zeker gerealiseerd zou moeten worden. Maar om niet tegen uitbreiding te zijn teneinde nog meer "oase" te kunnen zijn, lijkt een omkering van doelstellingen.

Als het gaat om godsdienstvrijheid en zondagsrust dan kunnen ChristenUnie-fracties overigens verwijzen naar artikel 6 van de Wet op de Winkeltijden. Daar staat dat indien eigenaars of beheerders van winkels die vanuit hun godsdienst of levensovertuiging de rustdag op een andere dag vieren, ontheffing ontvangen van de zondagsluiting. Men dient dan wel op die andere dag gesloten te zijn.

Aansluiting zoeken bij andere partijen

Het is moedgevend te zien dat ook niet-christelijke partijen in Utrecht tegen de uitbreiding zijn. Naast het CDA zijn Groenlinks, SP, en leden van de leefbaren tegen. Blijkbaar ervaren ook zij dat het voor het welzijn van mensen goed is om een dag rust te hebben. Door samen met deze mensen de bedoeling van het gebod praktisch te verwoorden, sta je een stuk sterker. Van de creatieve invalshoeken van sommigen onder hen kan de ChristenUnie zeker gebruik maken. Zo stelde de fractie van Leefbaar Utrecht: "Is de openstelling van de winkels op zondagmiddag in de binnenstad een toeristische attractie? Waar koop je daar dan de kaartjes voor? Het toerisme-argument is er alleen met de oren bijgesleept omdat het bij de huidige landelijke wetgeving de enige manier is om tot zondagopenstelling te komen." (artikel 3 Winkeltijdenwet)

Verdedigen van idealen

Het is goed als de ChristenUnie, ook bij het optrekken met andere partijen in deze kwestie, het geloof en daarmee onze inspiratie niet verstoort. Een duidelijke opstelling over winkelsluiting op zondag moet gepaard gaan met passie voor de idealen voor de samenleving die God bedoelt in zijn geboden. Dat mag in de discussie genoemd worden. Aantasting van zondagsrust geeft een leven vol stress, en daarvan zijn de druiven zuur. Dat betekent dat men niet hamert op het behoudt van verworven rechten als christen, maar dat men strijd voor het welzijn van de inwoners. De fractie in de Domstad heeft voor deze insteek gekozen. Laten we hopen dat de "bypassoperatie" gaat mislukken!

Voor allerlei documenten over de Utrechtse situatie, zie de digitale versie van dit artikel op www.wi.christenunie.nl

Dansen op de muziek van morgen

Door Arnold van Heusden, directeur Evangelische Alliantie Nederland (www.ea.nl)

Vanuit een vliegtuig boven Amsterdam kun je zien hoe keurig Nederland is ingedeeld en opgedeeld. Alles is verkaveld en vervolgens herverkaveld. De grenzen zijn rechtgetrokken, de lappen grond liggen keurig naast elkaar. Ze hebben een psychische, sociale en maatschappelijke evenknie, want ook op die terreinen is in de periode na de Tweede Wereldoorlog alles zoveel mogelijk geordend.

In de afgelopen decennia hebben we steeds meer de zorg voor allerlei zaken die vroeger tot het individuele leven behoorden centraal opgeborgen. Zorg voor zieken, werklozen en bejaarden werd geregeld. En voor zover de kerk op die terreinen een rol had gespeeld, is die verschoven naar een aantal gemeenschaps- en zingevingsaspecten. Heeft iemand 50 jaar geleden bewust bedacht dat in onze tijd mensen als autonome atomen gerangschikt hun individualiteit zouden moeten beleven? Van mogen is allang geen sprake meer: de samenleving van de afgelopen jaren heeft er voor gezorgd dat vele relaties eerst facultatief werden, vervolgens inhoudsloos en uiteindelijk hinderlijk. We hadden alleen niet bedacht dat het geld voor al die mooie maatschappelijke speeltjes ergens vandaan moet komen. Zo staat tegenover de 'zegen' van de kinderopvang de noodzaak dat beide ouders werken, tegenover de vrije huizen met twee auto's het onvermijdelijke feit dat die wijken overdag leeg en voor kinderen onherbergzaam zijn, tegenover een verplichte pensioenleeftijd nog altijd voor velen een gapend gat van zinverlies en afbraak van inhoudsvolle relaties.

Volgens Michael Schluter – voorzitter van de 'Relationships Foundation' in Cambridge – moeten we bij het aanpakken van deze vragen dan ook naar de relaties zelf kijken. Om het eenvoudig

te zeggen: hij draait de zaak om. Niet op zoek gaan naar een maatschappelijk of economisch model waarvan relationele aspecten de sluitpost zijn, maar eisen stellen aan de kwaliteit van relaties en daar je model bij zoeken.

Schluter is op dat terrein niet de eerste de beste: zijn stichting adviseert niet alleen kerken of andere vrijwilligersmilieus, waar tijd niet direct in geld vertaald wordt. Ook bedrijven en gemeenteraden van middengrote Engelse steden schakelen de 'Relationships Foundation' in om vragen rond verpaupering, etnische onbalans, raciale spanningen en werkloosheid aan te pakken. Het is, met een mooi modern woord, een 'lifestyle beweging'.

Met het thema 'Smaakmakers' vraagt de Evangelische Alliantie om een hernieuwd gesprek over ons burgerschap. We willen daarmee onderstrepen dat onze roeping tot verkondigen en getuigen – hoe belangrijk ook – niet mag worden ingeruild voor onze roeping als naaste en als burger. Rond dat burgerschap hebben we niet alleen veel te bieden – een gezonde middenklasser met wat vrije tijd, initiatief en zakgeld kan een wereld van goed doen – maar ook veel te leren. Meer dan ooit bestaat Nederland uit een groot aantal parallelle culturen die van elkaar niet weten hoe ze leven en wat hen beweegt. Als we mee willen maken dat er echt contact, nieuwe samenhang en gedeelde doelen

ontstaan, ligt er een lange weg voor ons. Maar als we Schluter mogen geloven is die weg kansrijk: goede relaties zijn diep verworteld in het normatieve kader van het Oude en Nieuwe Testament.

We hebben een tijdlang – zeker in de evangelische beweging – grote nadruk gelegd op product, proces, methode en techniek.

En dat was dringend nodig, vooral in kerken waar dingen 'zo gedaan worden, omdat we ze altijd zo gedaan hebben' maar wie nu weer eens dieper graaft, ziet dat juist relaties niet alleen functioneel maar ook fundamenteel zijn: ze zijn er om zichzelf.

Dan heb ik voortaan geen 'quality time' met mijn burens of met mijn kinderen, we zijn gewoon samen omdat het leven zèlf zo in elkaar zit en omdat God het zo gemaakt heeft. Oog voor gastarbeiders of vluchtelingen hebben is dan niet langer een deugd, maar een erkenning van het feit dat God niet alleen landen en grenzen heeft gemaakt, maar dat de hele Bijbel doortrokken is van oproepen om jegens degene die bij die grensovergangen in de knel komen gul, goed en rechtvaardig te zijn.

Goede relaties worden dan het criterium. Dat geeft hoop voor de toekomst. Peter Kusmic, een theoloog uit het door oorlog verscheurde Midden-Europa zei het zo: 'hoop is luisteren naar de muziek van de toekomst. Geloof is de moed om er nu al op te dansen.'

Strijden tegen onrecht

Door Ammy van Eerden

In december 2004 ontvang ik een folder over De Derde Kamer. Op dat moment heb ik geen idee wat De Derde Kamer is. Als fractievoorzitter van de ChristenUnie in Winschoten ben ik werkzaam in de plaatselijke politiek, maar het onderwerp van De Derde Kamer, ontwikkelingssamenwerking, spreekt mij ook aan. In de folder vraagt men een uitgesproken mening en volgens mij heb ik die wel. Vooral op het gebied, hoe en wat gebeurt er met het overheidsgeld en werkt ontwikkelingssamenwerking wel echt? Nieuwsgierig naar dit nieuwe fenomeen in politiek Nederland, solliciteer ik via het internetformulier.

Tot mijn verbazing mag ik komen voor een gesprek. Daar mag ik uitleggen wat ik denk te gaan doen. Ik ventileer mijn mening dat er wel degelijk iets kan veranderen b.v. als het op kinderarbeid aan komt. Harde afspraken met multinationals, maar ook verandering van mentaliteit van onze gehele natie! Enkele weken later krijg ik met de post het bericht: ik ben Derde Kamerlid. Op 26 februari reis ik af naar Utrecht voor de installatie. Het echte werk begint.

Na enkele bijeenkomsten, met informatie van diverse instanties vraag ik mij af: hoe komt het toch dat Nederlanders denken, de wereldproblematiek te kunnen veranderen met regels, wetten en beleidsvoorstellen? Het is zo onrealistisch, volgens mij. Sinds mijn deelname aan de Derde Kamer is er een golf van informatie over mij heen gekomen die niet mis te verstaan is. Deze wereld is kapot, verdorven, corrupt, pervers en zoveel meer. Dat is niet op deze ene bladzijde te benoemen.

Ik zie en lees een hoeveelheid onrecht die er niet om liegt en een handje vol mensen die er wat aan wil doen. In mijn ogen nog veel kleiner dan de ons zo vertrouwde Bijbelse Gideonsbende. Wat mij gelijk opvalt is dat er grote woorden worden gesproken. In mijn hoofd denk ik dan gelijk: hoe ga jij die waarmaken? Het gevoel van onmacht bekruipt mij. Ik ben in een andere wereld terechtgekomen, waarvan ik denk dat die niet te veranderen is door een nieuw voorstel te schrijven. Want er is veel meer nodig om 250 miljoen kinderen, niet langer voor ons te laten werken, zodat ze naar school kunnen en toekomst krijgen. Er is een veranderde mentaliteit, zeg maar gerust een ander hart nodig, bij de sekstoerist. Zodat die niet langer kleine meisjes of jongetjes wil gebruiken voor zijn eigen lusten. Ook ons eigen koop en gebruiksgedrag zou een kritische blik kunnen gebruiken. Wie van ons denkt bij het kopen van een voetbal, schoenen, T-shirt, speelgoed of het gemaakt

is door een kind? Zelf denk ik daar beslist niet altijd aan. Zo af en toe, als ik iets hoor of zie op de tv, dan word ik met de neus op de feiten gedrukt, voor even, maar daarna zakt het even snel weer weg ergens in mijn onderbewustzijn.

Nu ik dagelijks contact heb met andere Derde Kamerleden en ik de harde cijfers zie en lees over het onnoemelijk grote leed erachter, lukt het me niet meer om het weg te zetten. Door het accepteren van de uitdaging om inhoud aan de Derde Kamer te geven moet ik nadenken hoe ik dat dan ga doen.

Door deze column wil ik u mede bewust maken van dit onrecht, of u dat nu goed vindt of niet. Ik confronteer u even met het bestaande onrecht op deze wereld. U en ik hebben een opdracht ontvangen van onze Grote Opdrachtgever, de Here Jezus, om onrecht te bestrijden en op te komen voor de weduwe en de wees. Beseffend dat ik niet de hele wereld als individu kan veranderen, wil ik u oproepen om waar mogelijk op te komen voor de kinderen die gebruikt en misbruikt worden. Wie anders hebben zij in deze wereld?

Wilt u de verrichtingen van De Derde Kamer volgen? Dat kan via de website: www.dederdekamer.org

Verlegenheid

Door Jan Post, hoofdredacteur

Door dit nummer van DenkWijzer loopt een rode draad. Waar staat de ChristenUnie? Wat kan de ChristenUnie betekenen? Wat is christelijke politiek? Een draad van verlegenheid mischien? Of juist van blakend zelfvertrouwen?

We worden geconfronteerd met ontwikkelingen die groots zijn, veel groter dan de ChristenUnie. Ons land beweegt weg van wat Nederland na de vrede van Münster is geworden. En dat is wel even slikken. Wat zijn we nog als land in dat grote Europa waar de Franse vrijheid, gelijkheid en broederschap wél en onze christelijke wortels en idealen géén plaats krijgen. Wat zijn we nog in een wereld waar onze minister-president wel met schouderklappen door de machtige van deze aarde op het Witte Huis wordt ontvangen, maar vooral (of alleen?) omdat ons land steun gaf aan de 'bevrijding' van het thuisland van Abraham.

En over Abraham gesproken, de helft van de wereldbevolking noemt zich zoon (of dochter) van Abraham. Maar die ene helft van die helft brengt ons, ook in eigen land, danig in verlegenheid. God, Nederland en Oranje. Die trits is of lijkt op z'n minst verleden tijd.

Dat had die andere Abraham (Kuyper) niet verwacht toen hij zijn ARP stichtte

en zijn Vrije Universiteit. Toen hij een boekenkast vol schreef over de idealen van een gekerstend Nederland.

Wie het ideologische landschap van die tijd (zo'n dikke honderd jaar geleden) bekijkt, ziet een aantal stromingen, waaronder de gereformeerde, die werkte vanuit het principe 'the winner takes all'. Het socialisme, het protestantisme, het liberalisme, het rooms-katholicisme. Elke stroming leefde in de verwachting dat vroeg of laat zou blijken dat de eigen ideologie (goedschiks of kwaadschiks) overtuigend genoeg zou zijn om de overheersende ideologie te worden. Stoere taal werd geuit en ferme campagnes gevoerd.

Duidelijk is dat in ons multiculturele landschap van nu, honderd jaar later, er geen 'winner' is geweest. De overheersende ideologie is een samensmeltsel van de verschillende ideologieën waarbij we er rekening mee moeten houden dat er in de komende 100 jaar nog een 'ideologie', de Islam, 'meegemengd' gaat worden.

In zo'n mengpot van opvattingen kunnen alleen respect en wederzijds begrip sociale explosies voorkomen. Op religieus geïnspireerde, duidelijke stellingnamen lijkt men niet te zitten wachten. Wat moet je dan met een drie zetels tellend partijtje in Nederland, laat staan in Europa?

En dan komt de relatiepolitiek. Gelanceerd als een soort nieuwe hoop in bange dagen. Blakend zelfvertrouwen of verlegenheid?

Hoewel er niet zoveel nieuws onder de zon is, kan het geen kwaad te zoeken naar een term die het gedachtegoed van de ChristenUnie omvattend en aansprekend weergeeft. Christelijk

sociaal was een aantal jaren geleden, evenals relatiepolitiek nu, bedoeld om een helder beeld te geven van waar de ChristenUnie voor staat.

De gedachte is in elk geval mooi. Ons als versplinterd veronderstelde land opnieuw verbinden. Op persoonlijk en op buurtniveau. Op landelijk en Europees niveau: 'tegen het individualisme de relatiepolitiek'.

Maar laten we de realiteit niet uit het oog verliezen. Als ik in het 'Appèl tot relatiepolitiek' lees dat we willen gaan investeren in het besef dat onze "Nederlandse samenleving - hoe verscheiden ook - één gemeenschap is. Met een gemeenschappelijk identiteit. Met gedeelde waarden en normen, die zijn gebaseerd op onze joods-christelijke wortels", dan krijg ik een wat ongedurig gevoel.

Nederland is niet één gemeenschap met één gedeelde identiteit en zelfs het overgrote deel van de autochtone Nederlanders weet niet wat bedoeld wordt met hun joods-christelijke wortels. Nederland is een pluriform geheel waar de ChristenUnie een onderdeelje van uitmaakt.

Daarmee zeg ik niet dat de ChristenUnie niet relevant (meer) is. Ook niet dat we ons in verlegenheid maar moeten verlaten op het overgieten van 'oude wijn in nieuwe zakken'. Wel dat we ook nieuwe verkiezingen met nuchterheid tegemoet moeten treden. Met of zonder relatiepolitiek. Zoals Reinier Koppelaar schrijft: vanuit bescheidenheid en nuchterheid moeten we ons mengen met deze wereld. En dat mengen mag met het nodige zelfvertrouwen gepaard gaan. Of liever: bescheidenheid, nuchterheid én vertrouwen in de God die de wereld regeert en in stand houdt.

Kernenergie

In maart hield de redactie van DenkWijzer een poll onder 3000 ChristenUnie-emailadressen.

1064 van hen reageerden. Dank daarvoor!

De uitslag had al in het april-nummer moeten staan, maar dat is misgegaan. Excuses daarvoor.

Bent u voor of tegen het gebruik van kernenergie?	
Voor, kernenergie was en is een schone en efficiënte vorm van energie.	11,7 %
Voor, als tussenoplossing tussen het 'fossiele brandstoffen tijdperk' en het 'duurzame brandstoffen tijdperk' is er geen serieus alternatief voor kernenergie.	40,6 %
Tegen, het afvalprobleem bestaat immers nog steeds.	7,3 %
Tegen, hoe veilig ze die centrales ook bouwen, de risico's blijven te groot.	
Daarbij vormen kerncentrales een aantrekkelijk doelwit voor terroristen.	6,1 %
Tegen, kernenergie is een techniek uit het verleden waarmee de problemen van de toekomst niet duurzaam kunnen worden opgelost. We moeten juist tijd en geld investeren in duurzame alternatieven.	19,9 %
Ik weet het niet / ik twijfel.	14,2 %

Slechts 12% is onvoorwaardelijk voor kernenergie. Daarbovenop vindt echter een ruime 40% dat kernenergie acceptabel is als tijdelijke energiesoort. Kanttekening daarbij is wel, dat gesuggereerd wordt dat er een tijdperk met duurzame brandstoffen gaat komen. Daarom moeten we enigszins voorzichtig zijn met een conclusie als zou meer dan de helft voor kernenergie zijn. Aan de andere kant, de drie tegen-categorieën bij elkaar opgeteld vormen een minderheid van 33%. Ook daar valt de kanttekening te maken, dat bij de grootste tegen-categorie de verwachting leeft dat er duurzame alternatieven gevonden kunnen worden. Hoe reëel de komst van duurzame alternatieven is, laten we hier maar even in het midden.

ChristenUnie-poll

Op www.christenunie.nl stond in februari en maart een concretere stelling rond kernenergie, namelijk: 'De kerncentrale in Borssele moet sluiten'.

Meer dan 500 mensen gaven hun stem. De score was als volgt: mee eens (39%), niet mee eens (53%), geen mening (8%). Ook hier neigt een meerderheid, hoe minimaal ook, naar een pro-kernenergie-standpunt.

Peiling De Hond

Dit ligt in de lijn met een peiling die Maurice de Hond in opdracht van de NOS uitvoerde (16 februari j.l.). Een ruime meerderheid van 65 procent vond dat de kerncentrale in het Zeeuwse Borssele best langer open mag blijven. Minder dan een kwart (23 procent) van de ondervraagden wil pertinent dat de centrale volgens afspraak in 2013 dicht gaat. Twee jaar geleden eiste nog 36 procent sluiting van de EPZ-centrale.

Maurice de Hond stelde ook de algemenere vraag 'staat u erachter als besloten zou worden dat in Nederland nieuwe kernenergiecentrales worden gebouwd?' 47% antwoordde 'ja', 44% 'nee' en 9% weet het niet of heeft geen mening. Het 'ja'-antwoord was als volgt verdeeld: VVD 71%, CDA 63%, LPF 62%, D66 31%, PvdA 28%, GroenLinks 21% en SP 17% (Helaas meet De Hond ChristenUnie en SGP niet).

Reacties via email

"Kernenergie is de schoonste vorm van energie. Het is pure dwaasheid en kapitaalsvernietiging als we een kerncentrale vroegtijdig sluiten.

Voor het kernafval is best een oplossing te vinden, zeker met de nieuwste technieken van het verbranden van afval. Alleen daar willen (actie)groepen niet aan.

Ik heb in de jaren 60 wiskunde gestudeerd met als bijvak natuurkunde en bij het afstuderen speciaal kernfysica. Het viel me toen al op dat er in het buitenland al veel kerncentrales stonden. Dat is een verstandig beleid geweest.

Wij maken de conventionele bronnen in noodtempo op, willen daar niets voor laten, produceren een gigantische hoeveelheid CO₂ met alle gevolgen van dien.

Ik ben blij dat de regering eindelijk gaat nadenken, ik ben alleen bang dat ze het niet redden."

"Ik ben geschrokken van de uitkomst. Kernenergie zie ik beslist niet zitten. De voorstemmers realiseren zich nauwelijks hoe groot de radioactieve afvalberg is. En er bestaan nog steeds geen methoden om dit afval veilig om te zetten. Gelukkig sta ik met bijna 20% van de leden die liever zoeken naar duurzame alternatieven niet alleen. Ik hoop dat meer leden tot dit inzicht komen."

Het ontwikkelingsprobleem en Agendabepaling tussen rijk en arm

Door Jacob Jan Vreugdenhil, tijdelijk projectmedewerker WI (met subsidie van het NCDO), daarnaast werkzaam bij TEAR fund.

De Derde Wereld – een dubieuze aanduiding. Mag ik raden? U dacht aan een uitgehongerde moeder met haar kind, peuters met bolle buikjes, conflicten, coups, corruptie, dictators, genociden, AIDS, natuurrampen. Deze symbolen bevolken ons achterhoofd en ze bewegen ons van tijd tot tijd tot het uitschrijven van een cheque.

Van drieën één

Toch moet ook dat andere gezegd worden: de waardigheid en prestatie van mensen die het uithouden met beperkte mogelijkheden en desondanks vitaal blijven. De problemen van deze wereld die gedragen worden met een levenskracht en oneindige hoop op een beter leven, die respect opeisen. Ook dat is de Derde Wereld.

Door de eenzijdigheid die onze blik op ontwikkelingslanden kenmerkt, is het gevaar aanwezig dat hierdoor voor ons, levend in de 'Eerste Wereld', inderdaad een andere wereld ontstaat, ver weg. Daar zijn mensen vooral slachtoffers, die voor enige kwaliteit van leven bungelen aan de goedgeefsheid van rijke Westerlingen. Met slachtoffers hebben we medelijden.

Maar mensen in ontwikkelingslanden zijn niet slechts object van allerhande ellende, maar zijn subjecten in een wereldsamenleving – dezelfde als waar wij deel van uitmaken. Er is maar één wereld en die wordt gedeeld door

arm en rijk. Het grote probleem is, dat we met een chronische ongelijkheid te kampen hebben. Een ongelijkheid die we doorgaans wijten aan 'de ontwikkelingsproblematiek'.

Verder na Abraham

Dé ontwikkelingsproblematiek bestaat overigens niet. Wel kennen veel arme landen vergelijkbare karakteristieken (zie tekstkader). In de ruim vijftig jaar dat ontwikkelings samenwerking nu oud is, is vanuit verschillende visies geprobeerd een effectieve response te vormen op de problematiek. Ons decennium wordt vervolgens gekenmerkt door groeiende kritiek, in Nederland maar ook daarbuiten: wat zijn we nu, na vijftig jaar, uiteindelijk opgeschoten? Heeft hulp wel zin? Een direct gevolg van deze 'mid-life crisis' is een toenemende nadruk op effectiviteit en efficiëntie, en het zichtbaar willen maken van de resultaten ('dan zullen we laten zien dat het zin heeft'). Daar hebben we nu volop mee te maken. Goede intenties, caritas en de giftcultuur laten we achter ons; het gaat nu om harde doelstellingen, indicatoren en beweging in de cijfers. 'Aid' heeft iets van 'business' gekregen. Deze reactie vindt een methodische uitweg in de Millennium Development Goals (MDG's), die voor 2015 de resultaten al hebben vastgelegd (zie tekstkader). Een ander gevolg is het coherentiestreven dat dikgedrukt op de agenda staat. Want tegenstrijdigheden tussen verschillende beleidsvelden doen ontwikkelingsinspanningen teniet. In 2003 kwam bijvoorbeeld een gezamenlijke

Ontwikkelingsproblematiek: waar hebben we het over?

Allereerst is er de armoedecrisis. Dit kan gezien worden als kernprobleem van onderontwikkeling. Het gaat dan om een brede, ook niet-economische interpretatie: lijden, machteloosheid, honger, ziekten (de AIDS crisis), lage inkomens, ontmenselijking, slechte sociale relaties, onveiligheid, lichamelijke zwakte en kwetsbaarheid.

De voedselcrisis is een tweede karakteristiek. Volgens de FAO leed 17% van de bevolking in ontwikkelingslanden in 2001 aan ondervoeding, bijna 800 miljoen mensen. Als derde de politieke crisis, in het huidige ontwikkelingsdebat aangeduid met slecht bestuur (bad governance) Het gaat dan om gebrek aan / afwezigheid van transparantie, democratisch gehalte, lokale inspraak, participatie van de civil society en respect voor mensenrechten en milieu.

De financiële crisis is een vierde element. Torenhoge buitenlandse schulden drukken het budget van overheden, die aan rente en aflossing een zware dobber hebben. Dan is er de economische crisis: de positie van derde wereld landen op de wereldmarkt. Enerzijds wordt ontwikkelingslanden nu weinig marktruimte geboden, anderzijds vallen arme landen bij rücksichtslos liberaliseren buiten de boot door gebrek aan concurrentiekracht. Dan de ecologische crises: de toenemende druk op het klimaat, milieu, de hulpbronnen, de duurzaamheidsstatus van ecosystemen.

Ten slotte de vluchtelingen crisis. Hoewel dit tijdelijke fenomenen zijn, houdt de problematiek vaak lang aan. Volgens de vluchtelingen organisatie van de VN (UNHCR) waren er in 2004 ruim 17 miljoen vluchtelingen en ontheemden.

de nieuwe maakbaarheid

notitie uit van de ministers Veerman en Van Ardenne over hoe landbouw en ontwikkelingsbeleid beter samen kunnen gaan. Coherentie betekent een effectiviteitslag. Verder worden stringenter voorwaarden gesteld aan hulp (good governance) om bodemloze putten te vermijden: we willen onze euro's horen vallen. En er wordt ingezet op multilaterale kanalen om internationale samenwerking zoveel mogelijk te bundelen en coördineren. Ontwikkelingssamenwerking vanuit Nederland heeft de kritiek niet aan zich voorbij laten gaan en lijkt vastbesloten de crises te overleven.

Mondialisering en verharding

Veranderde de response op het ontwikkelingsvraagstuk over de decennia heen, de problematiek bleef ook niet dezelfde: de economische crisis verdiepte zich, de ecologische crisis 'diende zich aan', de internationale schulden stapelden zich op en het HIV-virus explodeerde. Daarbij is door de jaren heen meer inzicht verworven: armoede blijkt bijvoorbeeld vooral een vrouwelijk gezicht te hebben, juist vrouwen zijn er vaak het ellendigst aan toe. Door deze dynamiek worden we in ons tijdvak geconfronteerd met een totaal-problematiek die een eigen karakter draagt.

Dat is temeer het geval omdat we te maken hebben met een 'nieuwe' factor die van invloed is: mondialisering.¹ De toenemende interactie op internationaal vlak lijkt de verstrengeling van (ontwikkelingsproblemen op) micro en macroniveau te intensiveren.² Zo kunnen lage wereldmarktprijzen of een verkeerd (beïnvloedt) nationaal beleid lokaal vicieuze cirkels van armoede en honger in gang zetten. Omgekeerd kunnen de vraagstukken op lokaal niveau bijdragen aan nationale ontwikkelingsproblemen en een falend bestuur wat weer resulteert in een ineffectief optreden binnen internationale onderhandelingen. Vanwege het toenemende belang van internationale participatie worden factoren die dat bemoeilijken of verhinderen vergroot. Waar we bovendien mee te maken hebben is de 'paradox van de insluiting': mondialisering sluit in eerste instantie (landen, culturen, marktpartijen) in, maar eenmaal deel van het systeem treedt een uitsluitingsmechanisme in werking. Dit is een reëel gevaar voor de armere ontwikkelingslanden op een neoliberale, vrije markt; bij tekortschietende concurrentiekracht blijft non-participatie over.³ Mondialisering brengt een verharding van de economische en armoedecrisis.

Vereende krachten en nieuw toekomstgeloof

Daar is niet alles mee gezegd. Mondialisering biedt namelijk ook nieuwe kansen. Er is een verdere internationalisering van inspanningen mogelijk: het samenbinden van krachten en bijeenbrengen van expertise. De al genoemde MDG's staan op de internationale agenda. Niet eerder was er een dergelijk omvattend commitment in de strijd tegen armoede – wat overigens niet wil zeggen dat we niet in het internationale gebruik vervallen om op papier toezeggingen te doen en vervolgens verder te leven alsof onze neus bloedt.⁴ In het kielzog van de MDG's kwam recent een rapport uit van de Amerikaanse econoom Jeffrey Sachs, dat hij schreef na een studie in opdracht van de VN: *Investing in Development. A practical plan to achieve the Millennium Development Goals*. Conclusie: voor het eerst in de geschiedenis van de mensheid bestaat de mogelijkheid de armoede op te lossen. Zowel het geld, de expertise als het instrumentarium is daarvoor aanwezig. Het wachten is op politieke wil en actie.

Eerder, in 2004 al, kwam een groep topeconomen na een serie studies met een lijst van ontwikkelingsinitiatieven, gerangschikt naar efficiëntie, naar opbrengst dus voor de armen in de wereld per geïnvesteerde euro of dollar. In deze Copenhagen Consensus (zie tekstkader) liet 'de wetenschap' al zien dat het armoedeprobleem heel goed is aan te pakken, en nog efficiënt ook! Een soortgelijke 'We-can-do-it uitstraling' kenmerkt het rapport van de Britse Commission for Africa. Dit rapport voedt Blair's Agenda, die volop media aandacht krijgt. Het gaat o.a. om een substantiële verhoging van het ontwikkelingsbudget in rijke landen (naar de ooit afgesproken 0,7%), massale schuldkwijtschelding voor arme landen, en handelslibe-

De Millennium Development Goals

Hier volgen de thema's, die per doelstelling zijn voorzien van gedetailleerde indicatoren.

In 2015 is er:

1. Een halvering van extreme armoede en honger
2. Universele toegang tot primair onderwijs
3. Gendergelijkheid, en empowerment voor vrouwen gerealiseerd
4. Een sterke afname van kindersterfte
5. Een sterke afname van moedersterfte
6. Een halt toegeroepen aan HIV/AIDS, malaria en andere ziekten
7. Een duurzaam milieu gewaarborgd
8. Een mondiaal partnerschap voor ontwikkeling gesloten

realisatie voor landbouwproducten. Op zich niets nieuws dus, of toch wel, want nu lijkt de politieke wil er te zijn. Blair en zijn minister van financiën Gordon Brown voeren volop campagne om zoveel mogelijk politieke armslag achter zich te scharen.

En er wordt meer campagne gevoerd. Op het Wereld Sociaal Forum, eind januari gehouden in Porto Allegre, Brazilië, is een nieuwe mondiale(!) campagne gelanceerd met de naam Global Call to Action against Poverty (GCAP). Van gebakken lucht naar actie, is het devies. Het GCAP is een mondiale alliantie van honderden sociale, culturele en kerkelijke organisaties die het grote publiek bewustmaken van de neteligheid van de situatie en politieke leiders onder druk zetten de gedane beloften na te komen.⁵ Men richt zich op belangrijke bijeenkomsten in 2005, zoals de bijeenkomst van de G8, de groep van rijke landen die Blair in juli ontvangt, en de eerste MDG-evaluatie in VN-verband komende september. En niet te vergeten de decemberbijeenkomst van de wereldhandelsorganisatie (WTO) in Hong Kong, waar onderhandeld wordt over verdere liberalisering van de wereldhandel en de positie van arme landen. In talrijke landen zullen deelnemers van de GCAP eigen campagnes voeren, van de 'Make poverty History' campagne in de UK tot de wereldwijde (christelijke) 'Micah Call' en van de aandacht voor Fair Trade tot de nieuwe MDG-campagne 'Maak het waar. Armoede de wereld uit' in Nederland. In actie kringen zingt het rond: 2005, jaar van de omslag!

Een nieuwe wind: vanwaar komt zij...?

Al met al lijkt het nieuwe millennium te beginnen met nieuw optimisme, ondanks het feit dat de armoedepro-

blematiek meer weerhaken heeft gekregen en de zin van de hulp zelf *im fringe* is gekomen. Is het door het besef van urgentie dat zich opdringt, of door een schuldgevoel ten opzichte van de al maar toenemende welvaart? Wordt er in een 'erop-of-eronder-gedrevenheid' harder gelopen om uit handen te blijven van kritische geesten en sentimenten? Of moeten we voor het nieuwe 'optimisme' achter de schermen kijken, en tot de ontdekking komen dat het een scoringsdrift is die zich van politieke leiders meester maakt? Want de strijd tegen armoede vangen we, zoals we zagen, niet meer aan met goede intenties, maar met meetbare doelstellingen die op een conto te schrijven zijn. Iedereen, van Kofi Annan en Bush tot Chirac en Blair⁶ wil graag herinnerd worden als de politicus die de rug-gengraat van armoede brak.

Wat we met zekerheid kunnen vaststellen is dat de mondiale civil society een toenemend zelfbewustzijn aan de dag legt; in de laatste jaren hebben duizenden NGO's en maatschappelijke organisaties elkaar weten te vinden, over de grenzen heen. Wereldwijde allianties leveren en delen informatie, voeren campagne en lobbyen; met elkaar vormen ze een stem die politieke leiders appelleert, of dezen nu willen scoren of niet.

Komt er echt beweging in de strijd tegen armoede? Dat valt nog te bezien, hoewel er hoopvolle ontwikkelingen zijn. Politici maken aanstalten. Er is een internationaal framework van doelstellingen en indicatoren (hoe onrealistisch sommigen die ook vinden), inclusief geplande evaluaties. Er is een assertieve derde-wereld-beweging om besluitvormers bij de les te houden. En dan de ontwikkelingslanden zelf die in toenemende mate een vuist weten te maken (zoals de G20) in internationale fora.

De prioriteitenlijst van de Copenhagen Consensus

	Categorie	Voorstel
Zeer goed	1. Besmettelijke ziekten	HIV/AIDS preventie
	2. Honger en ondervoeding	Verstrekking voedingssupplementen
	3. Handelshervormingen	Liberalisering
	4. Besmettelijke ziekten	Aanpak van malaria
Goed	5. Honger en ondervoeding	Nieuwe landbouwtechnieken
	6. Water en sanitatie	Kleinschalige watertechnologie
	7. Water en sanitatie	Lokaal watermanagement
	8. Water en sanitatie	Effectief watergebruik in de landbouw
	9. Bestuur	Startende ondernemers helpen
Redelijk	10. Migratie	Lagere barrières voor geschoolden
	11. Honger en ondervoeding	Aanpak ondervoeding bij kinderen
	12. Honger en ondervoeding	Aanpak ondergewicht pasgeborenen
	13. Besmettelijke ziekten	Verbeteren basiszorg
Slecht	14. Migratie	Scholingsprogramma's laag opgeleiden
	15. Klimaatverandering	Optimale CO2-tax
	16. Klimaatverandering	Kyoto-protocol
	17. Klimaatverandering	'Value at risk' CO2-tax

... en waar gaat ze naar toe?

2015. Dat is in ontwikkelingsland het magische jaar: dan gaan we zien dat we niet alleen onze goede bedoelingen hebben behouden, maar onderweg zijn – zo niet halverwege – armoede de das om te doen. En dit keer hebben we overtuigende cijferoverzichten, zwart op wit. We zullen dan zien hoeveel wil er bij Sachs' wetenschap gevoegd is, dat armoede is op te lossen. Geloven we hierin? We kunnen nu de discussie voeren hoe realistisch de MDG's zijn, of hoe solide de optimistische VN-rapporten. Maar moet dit alles ons niet bewegen voorvragen te stellen bij wat wij 'ontwikkeling' zijn gaan noemen? Want stel u voor: in 2015 volgen alle kinderen basisonderwijs, sterven er aanzienlijk minder moeders en kinderen en is het HIV/AIDS virus een halt toegeeroepen. Dat zou een gezegende prestatie zijn! Aan de inspanningen hiervoor moeten we niets af doen. Maar zijn we er dan? Ongetwijfeld nee. Tegen die tijd zal er weer een nieuwe agenda zijn, zolang structuren en mondiale verhoudingen ongewijzigd blijven. Er is meer nodig dan armoedebestrijding, op het vlak van de oorzaken zelf. Iets structurelers. Een response 'van elders' is nodig. De vraag dringt zich op: waar willen, waar moeten we uiteindelijk naar toe?

Gedeelde wereld

We moeten beseffen dat armoede ergens vandaan komt en dat het probleem niet geïsoleerd bestreden kan worden zoals men een ziekte tegengaat. Niet dat het allemaal de schuld is van het rijke westen, zo eenvoudig is het niet. Het 'arme Zuiden' heeft ook een verantwoordelijkheid en het belang van goed lokaal bestuur kan niet genoeg onderstreept worden. Maar we raken hier aan een ander, belangrijk principe dat de agenda moet gaan bepalen: delen. We kunnen ons terecht afvragen wat er toch aan de hand is met de westerse landen, die ondanks de sterk gestegen rijkdom, de steeds groter wordende welvaart niet willen delen. Noch met de reeds aanwezige bevolking (de armen), noch met de toekomstige generaties (milieu).⁷ Delen houdt in dat ontwikkelingslanden reële kansen worden geboden, terwijl rijke landen een stapje

Uitslag poll november 2004

(69 stemmen, deels via internet, deels bij publiek PerspectiefF workshop)

Wie kunnen volgens u de grootste bijdrage leveren aan een rechtvaardigere wereld (arm-rijk)?

1. De (nationale) politiek, o.a. door internationale samenwerking	(36%)
2. Het internationale bedrijfsleven (door fair trade e.d.)	(25%)
3. Burgers, door kritisch te consumeren / consuminderen	(19%)
4. Maatschappelijke organisaties, door structurele hulpverlening	(19%)
5. Kerken wereldwijd, in Woord en daad	(1%)

terug doen.⁸ De Wereld Alliantie van Gereformeerde Kerken (WARC) heeft hier recent terecht de vinger bij gelegd in de slotverklaring van de Algemene Vergadering. Tegenover de huidige economische, culturele, politieke en militaire overmacht van het welvarende deel van de wereld zeggen de kerken in Noord en Zuid: in de keuzes die wij maken ten behoeve van de economische gerechtigheid is de integriteit van ons geloof in God in het geding.⁹

Waar het om gaat is de ene wereldsamenleving, waarin gezamenlijk gewerkt wordt aan de publieke ruimte. Want echte ontwikkeling wordt niet bereikt door de westerse euro, dat doet de arme zelf. Maar dan moeten we die arme wel respecteren en de ruimte geven. Wat dit betreft biedt de achtste millennium doelstelling hoop, want zo'n 'verbond' tussen Noord en Zuid hebben we nodig, geen éénrichtings-solidariteit. De problemen van de mensheid moeten gezamenlijk worden aangepakt, omdat de oorzaken en uitingen ervan de grenzen en culturen overstijgen.

Een langere versie van dit artikel is te vinden bij de digitale versie van *bovenstaand artikel* op www.wi.christenunie.nl

Bronnen:

- De Lange, H.M. *Spreken en luisteren in de Noord-Zuid dialoog*. In: Blauwkuip, H.C. (1998). *Opties voor de toekomst. Op weg naar een duurzame samenleving*. Kok, Kampen, p. 73-84.
- Dunkley, G. (2004). *Free Trade. Myth, reality and alternatives*. Zed Books, London.
- Haan, R. (2005). *Economie van de eerbied. Kanttekeningen bij het bijbelse spreken over geld en goed*. Meinema, Zoetermeer.
- Habets, J. en Gloudemans, H. (red.) (1999). *Wereld delen. Op weg naar één wereld, één mensheid*. Ten Have.
- Internationale Samenwerking, oktober 2004. p. 36-39.
- Onze Wereld, maart 2005. *Een einde aan armoede?*, p.28-31.
- Schumacher, E.F. (1973). *Hou het klein. Een economische studie waarbij de mens weer meetelt*. Ambo, Baarn.
- The Economist, 16 december 2004. *Making poverty history*.
- Vreugdenhil, J.J. (2003). *De diagnose na vijf decennia ontwikkelingsinspanningen*. In: *Bouwen aan Bruggen van Hoop* (ongepubliceerde scriptie, Wageningen Universiteit).

- 1 Mondialisering als zodanig is niet nieuw, maar wel de mate waarin het proces een beïnvloedende factor is.
- 2 Mondialisering, of globalisering wordt dan ook wel gedefinieerd als 'displacement of local and national factors in people's lives by transnational one's', Dunkley (2004), p.4.
- 3 Zie ook het recent uitgekomen Kort Commentaar *Eigen boontjes doppen? Koers en coherentie in landbouw- en ontwikkelingsbeleid*, hoofdstuk 3.
- 4 Zo is het immers gegaan met de belofte die ruim 130 landen in de jaren 70 van de vorige eeuw deden om 0,7% van het nationaal inkomen aan OS te besteden. Nu is het in Europa gemiddeld 0,34%.
- 5 Zie www.whiteband.org, naar het witte polsbandje dat met deze campagne gepaard gaat.
- 6 Of moeten we de Minister van Financiën, Gordon Brown, noemen, die er in de rivaliteit met Blair met 'de Agenda' vandoor gaat?
- 7 De Lange (1998), *Spreken en luisteren in de Noord-Zuid dialoog*, p. 76.
- 8 In dit licht zijn bedenkelijke noten te plaatsen bij de eveneens in 2000 overeengekomen 'Lissabon-agenda', waarmee de Europese regeringsleiders hebben afgesproken dat de EU in 2010 de meest dynamische en concurrerende economie in de wereld moet zijn.
- 9 WARC, Augustus 2004. *Covenanting for Justice in Economy and Earth*. Zie bijv. www.stichtinggoikos.nl.

Eigen boontjes doppen

Van: Stoker, Addy

<astoker@leeuwarden.nl>

Verzonden: maandag 18 april 2005

Met belangstelling las ik het Kort Commentaar 'Eigen boontjes doppen? Koers en coherentie van landbouw- en ontwikkelingsbeleid' van Jacob Jan Vreugdenhil.

Naast het vele goede dat ik hierin aantref, kan ik enige teleurstelling toch niet verbergen.

Dat begint al wanneer ik de inleiding lees. "Een goede feitelijke fundering en daarbij een explicitering van de uitgangspunten is een absolute voorwaarde om een zinvolle bijdrage te leveren in de debatten die te vaak beheerst worden door emoties" (p.6). Ik ben het er mee eens dat zo'n fundering buitengewoon belangrijk is, maar emoties zijn bij een onderwerp als dit beslist geen overbodige luxe. Het is toch geen schande om uiting te geven aan de verontwaardiging die in je opkomt, wanneer je allerlei misstanden aantreft? Bijvoorbeeld wanneer je tot je door laat dringen dat er in onze tijd nog dagelijks heel veel mensen omkomen door honger en gebrek.

"We vermijden bewust een massief pro- dan wel anti-liberalisering standpunt; teveel partijen schieten vanuit de loopgraven met argumenten op elkaar zonder daadwerkelijk in gesprek te gaan. Wij proberen om onderscheid te maken tussen economische argumenten en niet-economische belangen, om zodoende tot een goede afweging te komen. Tegelijkertijd willen we liberalisering van het landbouwbeleid wel eerlijk op haar consequenties beoordelen". (p.9)

Het is tegenwoordig inderdaad nogal in trek om niet te willen denken en redeneren volgens het oude vertrouwde links-rechts schema. Men stelt nogal eens dat te willen doorbreken.

Het gevolg is doorgaans een mistig geheel, waarin geen echte keuzes worden gemaakt.

Duidelijk stelling nemen heeft niets te maken met een loopgravenoorlog, maar betekent wel dat je een duidelijk herkenbare visie neerlegt waarop je ook aanspreekbaar bent.

"Ontwikkelingssamenwerking is een van de pijlers van de internationale gerechtigheidspolitiek. (...) Hiertoe weet de christelijke politiek zich niet alleen geroepen vanuit het motief van gerechtigheid, maar ook vanuit naastenliefde met mensen die het zoveel minder hebben als dankbaarheid over de mogelijkheden die het rijke westen gekregen heeft. (...) De ChristenUnie geeft hierbij prioriteit aan de armsten in verschillende landen".

Hier heb je dan die duidelijk herkenbare visie, waar ik ook volkomen achter sta. Die "inspanning om tot een rechtvaardiger welvaartsverdeling te komen" is typisch links!

Op p.14 doet men er nog een schepje bovenop: "de overheid heeft de taak (inter)nationale gerechtigheid na te streven en moet barrières voor die publieke gerechtigheid uit de weg nemen".

Wat is het dan jammer dat men even verder op dan weer een rookgordijn optrekt. "De ChristenUnie plaatst coherentiestreven in het kader van duurzame en rechtvaardige ontwikkeling, zonder a priori te kiezen voor het middel van de vrije markt". (p.16)

Waarom dan zo slap? Zeg dan gewoon dat de vrije markt helemaal niets bijdraagt aan de zo gewenste duurzame en rechtvaardige ontwikkeling.

Hetzelfde op p.39: "de positieve financiële gevolgen van liberalisering van de landbouw moeten niet worden overschat". Waarom niet gewoon eerlijk zeggen dat liberalisering van de

landbouw een negatieve uitwerking zal hebben?

Van: Jacob J. Vreugdenhil

<jacobjanvreugdenhil@christenunie.nl>

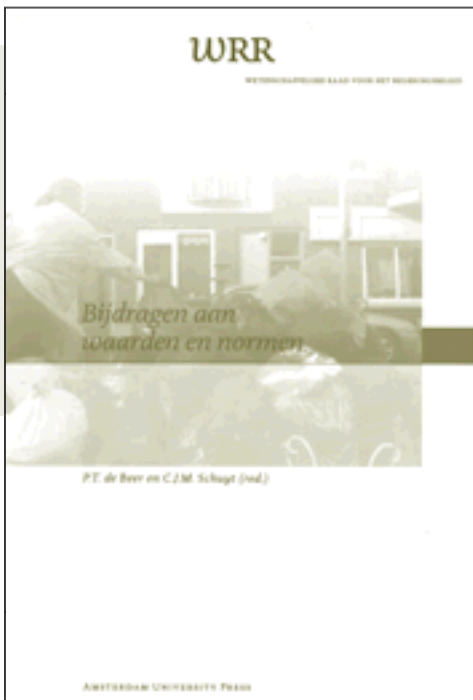
Verzonden: dinsdag 26 april 2005

Emoties horen een eigen plek te hebben, ook binnen een debat over landbouw en ontwikkelingssamenwerking. Zij zijn niet misplaatst, zeker niet in dit debat. Dat neemt niet weg dat een nuchtere studie zicht kan verschaffen op drijvende krachten en dwarsverbanden binnen een complexe problematiek. Dit biedt een houvast tegen leuzenpolitiek. Bovendien vraagt beleid van de ChristenUnie, en specifieker de beleidsprioriteiten die zij opvoert, om een feitelijke basis. Er is dus vooreerst behoefte aan analyses die serieus de kansen en bedreigingen willen overwegen en daarmee de geloofwaardigheid dienen. Met 'Eigen boontjes doppen?' biedt het WI een dergelijke beleidsondersteunende basis. Daarbij is het niet nodig een expliciete links-rechts positionering aan te geven om duidelijke keuzen te kunnen maken. De geijkte vooroordelen betreffende posities op het ideologisch spectrum bestaan nog wel dege-lijk, en daar moeten we ons in het coherentie debat niet mee belasten. Het WI schermt primair niet met een politiek imago, maar levert een analyse en argumenten. Zo concludeert 'Eigen Boontjes doppen?' inderdaad niet dat 'de vrije markt helemaal niets bijdraagt aan de zo gewenste duurzame en rechtvaardige ontwikkeling'. Bepaalde vrijheden op de markt bieden namelijk kansen voor ontwikkelingslanden, binnen de marktordening die in de publicatie wordt voorgesteld. En op een genuanceerd standpunt uitkomen is wat anders dan een slappe conclusie trekken!

Bijdragen aan waarden en normen

Door Frank Wessels

BOEKGEGEVENS

Bijdragen aan waarden en normen
 Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR)
 Redactie: P.T. de Beer en C.J.M. Schuyt
 Amsterdam University Press
 408 p., ISBN 90-5356-660-0, prijs € 49,50

Te downloaden via www.wrr.nl

‘Waarden en normen’, velen kunnen deze iets te vaak gebezigde woorden niet meer horen! Er wordt al tijden gepraat, nog meer gediscussieerd en aan de lopende band verschijnen er onderzoeken over dit onderwerp. De WRR heeft er ook nog eens een flinke schep bij bovenop gedaan met de publicatie van drie rapporten, waarvan deze verkenning de tweede in de rij is.

Achttien auteurs laten hun licht schijnen over hun afzonderlijke vakgebieden zoals politiek, criminaliteit, pedagogiek, de multiculturele samenleving, economie, gezondheidszorg en de media. Als je dit boek uit hebt (en dat vergt een lange adem) dan kunnen de auteurs grofweg gezegd in twee categorieën worden gedeeld.

De eerste categorie bestaat uit auteurs (Hoofdstuk 2 t/m 4 en 11) die hebben getracht zich boven de huidige tijdsgeest te plaatsen en uiteindelijk en uitsluitend een kritische kanttekening plaatsen bij de huidige insteek van het ‘waarden en normendebat’.

De tweede categorie bestaat uit auteurs (Hoofdstuk 5 t/m 10, 12 t/m 17), die eigenlijk willen ‘roeien met de riemen die we hebben’ en met praktische tips komen zoals

‘sociaal gedrag bevorderen’, ‘respect tonen’, ‘gedragsregels opstellen’ en ‘samen de schouders eronder zetten’, enzovoort.

De meeste bijdragen zijn duidelijk, verhelderend en prima wetenschappelijk verantwoord. Je zou ook niet anders verwachten. Maar, deze verkenning maakt weer eens duidelijk dat in het huidige ‘waarden en normendebat’ theorie en praktijk helaas niet samengaan. Want een theoretische verkenning is leuk en aardig, maar het heeft geen nut als je vervolgens geen lijnen door kan trekken naar de praktijk. Een praktische verkenning, waarbij wél oplossingen aangereikt worden is op zich prima natuurlijk, maar als je de diepere en conflicterende lagen van de samenleving niet aan bod laat komen, dan probeer je toch de vorm glimmend op te poetsen, zonder de rotte inhoud aan te pakken?

Goed, dit boek is ook maar een verkenning en niemand heeft ook van tevoren beweerd ‘de oplossing’ te hebben, maar op deze manier kan de discussie nog erg lang blijven voortwoekeren en daar heeft ‘jan-met-de-pet’ voorlopig niet veel aan. Is het niet zo dat waarden en normen gedragen dienen te worden door een vast fundament wil je een sociale samenleving nastreven? De Christenunie dient te weten wat dat vaste fundament is, wat dus de ware ‘theorie’ is. Het is die ‘theorie’ die het antwoord moet zijn voor de praktijk van alle dag en de oplossing zou moeten zijn in het huidige ‘waarden en normendebat’.

Global Phenomenon: A New Era in Protestant Political Involvement

BOEKGEGEVENS

Protestant Political Parties: A Global Survey

Paul Freston

Ashgate Publishing 2004

175 p., ISBN 0754640620

Door Lawren Sinnema, een student Political Studies aan het Dordt College, in Sioux Center, Iowa. Hij studeerde begin 2005 een paar maanden aan de Gereformeerde Hogeschool in Zwolle.

In his new book Paul Freston completes an exhaustive study of

Protestant political engagement in over 40 countries. While examining the well-known Protestant parties of Northern Europe, his most important contribution may be his case studies on the recent rise of Protestant political involvement in the Third World. The reader may be surprised to find Protestant parties in such countries as Fiji, Indonesia, Pakistan, Zambia, Columbia and Nicaragua.

Freston - a professor of Sociology at the Federal University of Sao Carlos, Brazil - is clear to point out that diversity and complexity characterizes the Protestant parties around the world. While they all speak of deriving their policies from Christian principles, parties range from "right-wing" to "left-wing", from Christian Democratic to Christian fundamentalist, or from anti-secular to the defenders of the secular state. There is no uniform idea of what a Christian party should stand for. This is partly due to the fact that Christian parties operate within different cultural contexts, which leads to different interpretations about the role of the state and the goals of Christian politics. Despite this lack of coherence, Freston manages to highlight common themes and trends that exist among the parties.

Europe

The first half of the book deals with the Protestant parties in Europe and the English-speaking World. It is appropriate that Freston begins his survey by examining the situation in the Netherlands, the home of well-established Protestant Parties and a long tradition of Christian political thought. Freston's main focus is on the history of the Anti-Revolutionary Party, and today, the Christian Democratic Appeal. He also writes about the influence of Abraham Kuyper's ideas on the "Dutch model" of Christian politics. Kuyper's seemingly contradictory ideas of the antithesis and common grace reflect two approaches that Protestant parties can take. Kuyper's antithesis stresses the distinction between the believing and unbelieving world, and is a call for Christians to create their own separate organizations. His idea of common grace emphasizes God's grace over the whole world, and is a call for Christians to make alliances with unbelievers. Protestant parties are often facing this decision: either expand their base by reaching out to unbelievers through the 'translation' of their political platform, or to remain a small party that is distinctly Christian. These different paths are evident in the parties of the Netherlands. While the CDA has achieved great influence, it is less distinctly Christian; the ChristenUnie and SGP remain small parties that are less willing to compromise. Freston makes no claim to which approach he thinks may be best-suited for Protestant parties. But he does warn that "there is always a risk, in seeking to move beyond one's core support, that the demand for relevance and the conquest of new voters will water down those aspects which made the party attractive in the first place to its existing followers."

Besides the Netherlands, Protestant parties have been most successful in the Scandinavian countries. Originally formed as anti-secular parties, throughout the years

they have evolved into mature parties with well-rounded political platforms.

While presenting a fairly objective summary of the different parties, Freston leaves plenty of room for criticism. Apart from the Netherlands and the Scandinavia countries, Freston notes that there is a decline in the political relevance and political maturity of Protestant parties. Many parties are defined by narrow interests and lack of a developed Christian political worldview. In Germany, the Partei Bibeltreuer Christen (PBC) proposes mandatory prayer and Bible study in all schools, and unconditional support of Israel. The Christliche Mitte is critical of Muslim immigration into Germany. The Christian Heritage Party of Canada speaks of restoring the Christian principles on which the nation was founded upon. These fundamentalist parties are defined more by what they stand against, rather than proposing a positive vision for the future. Freston believes these fundamentalist parties are destined to be on the fringe, incapable of winning many votes due to lack of realism and views that are too extreme for even most Protestants. Of course, political parties never remain static and there is room for further reflection and change.

Third World

The second half of the book examines the situation in the Third World, where an increase of practicing believers, the growth of multiparty democracies, and perceived marginalization have created an atmosphere that is ripe for the development of a large number of Protestant parties. Freston says there are reasons to be both optimistic and pessimistic about this recent growth. Since many of these parties are relatively new, they are often characterized by lack of experience, lack of political realism, and lack of developed Christian political thought. Despite these shortcomings, there are reasons to be hopeful for the future. These parties are claiming that Christianity and politics need to be intertwined, and that the Bible should be our guide for political action. If these parties can evolve, they could become leading advocates of religious tolerance and public justice.

After years of dictatorships and apartheid, Africa has seen a rise in Protestant political involvement. In Zambia, the first multi-party election in 1991 brought forward evangelical Frederick Chiluba, who promptly declared Zambia a 'Christian nation.' Although the statement was largely symbolic, Zambia has achieved many of the goals that Protestant parties view as most important: abortion is illegal in most circumstances, the nation has been declared Christian, and there is a strong support for Israel. But Zambia is also marked by corruption, human rights abuses, and economic decline. The author acknowledges that confessing Christian principles does not make par-

ties exempt from the sins of the prevailing culture. But Freston also sees positive aspects in what has happened in Zambia. While Zambia is a self-declared 'Christian nation,' there is still religious freedom and no established church. There has been an attempt to combine faith and politics without resorting to theocracy.

Latin American has also seen a rapid expansion of Protestant parties, but these parties must overcome many obstacles before they can become politically relevant. Christian politicians in Latin America often fall victim to unrealistic expectations and self-centered ecclesiastical goals. These parties usually are formed with the idea that they will be supported by the existing Protestant voter base, but that assumption usually turns out to be false. In Nicaragua, Protestant politician, Guillermo Osorno, claimed that God revealed to him that he would be elected President. When he finished a distant third place, Osorno alleged fraud to justify his failed prophecy. This kind of triumphalism, often exhibited by Protestant politicians in Latin America, ignores political reality and usually results in lost legitimacy. Since there is a belief that they have a mandate from God, they do not see a need to build up a solid party or develop a political philosophy. Although the number of believers is on the rise in Latin America, often they do feel obliged to vote for Protestant parties. Freston writes that the challenge for these parties is to "connect religious identity with electoral choice."

Conclusions

Since Freston does case studies in over 40 countries, the reader may be overwhelmed by the number of political parties and leaders covered in the book. While his survey is comprehensive, the author could have gone more in-depth into the political and theological beliefs of the parties. Also, there is not much focus on what these parties have actually accomplished when they have achieved representation; but perhaps this is because most parties mentioned have had little political influence. More emphasis is placed on the formation and organizational structures of the parties.

Nevertheless, Protestant Political Parties is a valuable resource for understanding the diverse range of Protestant movements throughout the world. Freston writes in a non-academic fashion which makes the book accessible to the general reader. This book will be beneficial for Christian readers, because most are not aware of the global scope of Protestant political engagement. In his conclusion, Freston draws comparisons between the various parties. He calls for more advanced parties, like those in the Netherlands, to work with newly formed parties. As Freston points out, "The varying and even conflicting agendas of these parties point to the need for global interaction and dialogue, for mutual learning and humble assistance."

De toekomst van het koninkrijk

Door Wim Pelt

BOEKGEGEVENS

De toekomst van het koninkrijk. Over de dekolonisatie van de Nederlandse Antillen

John Jansen van Galen

Amsterdam/Antwerpen, uitgeverij Contact, 2004
224 p., ISBN 90-254-1916-X, prijs € 17,90.

Op 15 december 2004 bestond het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden 50 jaar. Tijdens de Tweede Wereldoorlog had de Nederlandse regering in ballingschap in Londen aan de koloniën zelfbestuur beloofd in een radiorede van

Koningin Wilhelmina op 7 december 1942. Terstond na de rede betuigden de Staten van de toenmalige koloniën Suriname en die van Curaçao (zoals de Antillen toen werden genoemd) hun instemming. Na verschillende rondetafel-conferenties werd in 1954 het Statuut getekend en vierden we op die dag Koninkrijksdag.

Gelijkwaardig

Het uitgangspunt van het Statuut is dat Nederland, de Antillen en Aruba zelfstandig de eigen belangen behartigen. Het vormen van een Koninkrijk brengt echter met zich mee, dat een aantal aangelegenheden gezamenlijk moeten worden behartigd. Deze worden in het Statuut limitatief opgesomd. Het Statuut schiep een Koninkrijk dat boven de landen staat. Het is echter beeldend dat dit Koninkrijk het Koninkrijk der Nederlanden heet, en niet het Koninkrijk der Nederlanden, Antillen en Aruba.

In de preambule wordt gesproken van het behartigen van gezamenlijke belangen op voet van gelijkwaardigheid, niet op voet van gelijkheid. En ook al luidt artikel 39: Nederland, de Nederlandse Antillen en Aruba verlenen elkander hulp en bijstand, elders breekt vaak de werke-

lijkheid van een zowel geografisch als economisch veel groter Nederland door de juridische formuleringen van de bepalingen heen.

In artikel 5 staat bijvoorbeeld, dat voor zover Koninkrijk saangelegenheden niet zijn geregeld in het Statuut, de regeling van de (Nederlandse) Grondwet geldt. Subtieler is artikel 6: De Rijksministerraad bestaat uit de ministers benoemd door de Koning en de door de landen in de West benoemde Gevolmachtigde ministers. De ministers in de Antillen en Aruba worden immers benoemd door de Gouverneur.

Zo is het ook met de Raad van State van het Koninkrijk: dat is de Nederlandse Raad van State aangevuld met één vertegenwoordiger van de Antillen en één van Aruba. De Hoge Raad der Nederlanden, de hoogste rechter in alle drie landen, bestaat zelfs geheel uit leden benoemd door de Nederlandse regering.

Het lijkt allemaal erg ongelijk, op het ongelijkwaardige af. Maar we moeten daarbij bedenken, dat toen het Statuut werd gesloten, Nederland 9 miljoen inwoners telde, Suriname 140.000 en de Antillen 104.000. Bovendien hadden Suriname en de Antillen tot dan toe nog nooit als land bestaan, en hadden ze minder zelfstandigheid dan een Nederlandse gemeente. Het is wel duidelijk, dat Indonesië met 70 miljoen inwoners en een volgroeiende onafhankelijkheidsbeweging niet in dit keurslijf wilde passen.

Wijzigingen

De officiële toelichting bij het Statuut merkt bij het behandelen van de wijzigingsprocedure op, dat het Statuut geen Eeuwig Edict is en dus gewijzigd moet kunnen worden. De wijzigingsprocedure is zwaar: in elk van

de landen moet eenzelfde procedure als in Nederland geldt voor een Grondwetwijziging worden doorlopen. Waren de ontwerpers bang dat als de eerste stap naar onafhankelijkheid zou zijn gezet er snel meer zouden volgen? In de jaren vijftig en zestig, toen dekolonisatie in de lucht zat was dat begrijpelijk.

De grootste paradox van het Statuut lijkt intussen, dat het meestal Nederland is, dat wijzigingen wil aanbrengen. Deze voorstellen worden dan tegengehouden door de andere landen. En dat is een punt waarop de drie landen volstrekt gelijk zijn: elk heeft een vetorecht tegen wijziging van het Statuut. Het Statuut is dan ook nauwelijks gewijzigd. Suriname is uitgetreden in 1975, Aruba heeft de status van land gekregen, in 1985 ter voorbereiding op onafhankelijkheid en in 1994 zonder de verplichting tot onafhankelijkheid. Verder het Statuut aangepast aan de mogelijkheid, dat in Nederland niet-Nederlanders stemrecht hebben voor de gemeenteraad, en is het Solidariteitsfonds toegevoegd. Vijf wijzigingen in vijftig jaar. De genoemde paradox is minder paradoxaal als we bedenken, dat naar welvaart in het Caribische gebied in 2004 de Antillen en Aruba respectievelijk de vierde en de tiende plaats innamen, en dat de top tien naar BNP per inwoner geheel bestond uit niet-onafhankelijke landen. De houding tegenover onafhankelijkheid op de Antillen is ook niet uniek, niet in de Cariben en niet in de wereld. In Europa kennen we de houding van Gibraltar, dat om vergelijkbare economische en emotionele redenen weigert los te worden gemaakt van het Verenigd Koninkrijk.

Inhoud

Koninkrijksaangelegenheden zijn volgens het Statuut de monarchie; defensie; buitenlandse betrekkingen; het Nederlanderschap; toelating, uitlevering en uitzetting van Nederlanders en vreemdelingen; nationaliteit van schepen; ridderordes; en tenslotte de vlag en het wapen van het Koninkrijk (art 3 Statuut). Deze onderwerpen kunnen alleen bij Rijkswet worden geregeld. Rijkswetten komen in grote lijnen op dezelfde manier tot stand als Nederlandse wetten, met enige aanvullingen in de procedure. Bij het overleg over rijkswetten in de ministerraad wordt de Nederlandse ministerraad uitgebreid met gevormachte ministers van Antillen en van Aruba en heet dan ook Ministerraad van het Koninkrijk. De Staten van de Antillen en van Aruba kunnen voor de mondelinge behandeling in de Nederlandse Staten-Generaal schriftelijke opmerkingen inzenden, een bevoegdheid waarvan weinig gebruik wordt gemaakt. Tijdens de mondelinge behandeling hebben de Gevormachte ministers spreekrecht in de (Nederlandse) Staten-Generaal. Als de gevormachte minister tegen aanname adviseert, is een meerderheid van 3/5 nodig om de Rijkswet aan te nemen. De lopende zaken over deze onderwerpen worden mede voor de West behartigd door de betrokken Nederlandse departementen, die dus Koninkrijksdepartementen zijn.

En dan is er nog het artikel 43 lid 2 van het Statuut: Het waarborgen van de fundamentele menselijke rechten, vrijheden, rechtszekerheid en deugdelijkheid van bestuur is aangelegenheid van het Koninkrijk. Een artikel dat vaak in het eerste te bespreken boek wordt aangehaald om aan te tonen hoeveel er niet klopt in theorie en toepassing.

PvdA-ogen

Het boek van J Jansen van Galen valt in twee stukken uiteen: een geschiedenis en een vooruitblik.

Hij schrijft in het voorwoord, dat de aanzet tot het schrijven van dit boek is gegeven door de Wiardi Beckman Stichting, het wetenschappelijk bureau van de PvdA. Het hier besproken boek moest een tweeluik worden met Jansen van Galen's 'Het Suriname syndroom: de PvdA tussen Den Haag en Paramaribo'.

Al snel bleek echter, dat er geen typische PvdA-visie op de Antillen was. Antilliaanse zaken waren voor 'de politiek' in Nederland trouwens lange tijd veel minder een onderwerp dan Surinaamse zaken. Dit gebrek aan belangstelling is ook onlangs nog geestig beschreven in 'De werkvloer van het Koninkrijk' door L de Jong, de ex-vertegenwoordiger van Nederland op de Antillen. Dus koos Jansen van Galen voor een beschrijving van Nederlands-Antilliaanse relaties door PvdA-ogen. Dit onderwerp wordt gedekt door de ondertitel. Het beslaat het grootste deel van het boek, pagina 9-185. De titel komt pas aan bod in de laatste 20 pagina's.

Het boek is geschreven in 9 maanden, al heeft Jansen van Galen 30 jaar geleden ook een journalistieke reis naar de West gemaakt. De koerswijziging in de opzet blijft zichtbaar. De meeste van zijn Nederlandse gesprekspartners hebben een PvdA achtergrond, die ook steeds bij hun naam wordt vermeld. Tot in het potsierlijke toe. Na tien keer moet toch bekend zijn, dat Gert-Jan van Oven oud-PvdA-Kamerlid is. En wat doet het ter zake dat iemand die op de economische structuur van de Antillen is gepromoveerd, thans PvdA-wethouder is in Zoetermeer? Bij zegslieden uit de West wordt lang niet altijd het partijlidmaatschap vermeld. Als iemand kennelijk partijloos is, wordt hij wel geïntroduceerd als de Nederlander X. Dit is niet zó onderscheidend criterium, want alle Antillianen en Arubanen zijn evengoed Nederlanders. Dit is vanzelfsprekend slechts een detail dat mij stoorde - een ander zal het een kenmerk van eerlijke journalistiek vinden.

De belevenissen van de reiziger worden beeldend beschreven: het gebrekkig openbaar vervoer en het tropische tempo van de eilanden. Dat laatste wordt geschetst met de volgende anekdote: toen voormalig minister Hirsch Ballin, om aan te geven dat zijn geduld op raakte, zei dat het vijf voor twaalf was, werd in de zaal gefluisterd: dan is het bij ons pas vijf voor zes. Ook aan ontmoetingen met interessante eilandbewoners ontbreekt het niet. Jansen van Galen heeft duidelijk genoten van zijn

gesprekken met Boeli van Leeuwen, een vaak geciteerd schrijver en politicus.

Het boek is zeker geen partijboek in de politieke zin. Het is een levendig verhaal, de weerslag van talrijke gesprekken die nog talrijkere mooie citaten hebben opgeleverd. Aan de hand van vier grote momenten wordt de botsing van de twee culturen van het Koninkrijk geschetst. Allereerst komt het Statuut aan de orde, waarvan ik hierboven al wat heb verteld.

Als tweede beschrijft Van Galen de opstand in Willemstad van 1969, die slechts in de hand kon worden gehouden met militaire bijstand en in Nederland de overtuiging deed postvatten, dat de tijd van koloniën voorbij was en de soevereiniteit moest worden overgedragen, wat alleen voor Suriname lukte. Intussen was het recht op zelfbeschikking gecodificeerd in de grote mensenrechtenverdragen van de Verenigde Naties, maar steeds meer won het inzicht veld, dat het recht op onafhankelijkheid ook inhield het recht voor een volk om niet tegen zijn wil onafhankelijk te worden.

Vervolgens gaat het over het opgeven van het streven (van Nederland!) naar onafhankelijkheid in 1990 en tenslotte over de financiële crises van 2004.

Het boek is wel partijdig in die zin, dat vrijwel steeds impliciet partij wordt gekozen voor de West. Een voorbeeld: Op p. 127 wordt de retorische vraag gesteld, waarom Nederland hemel en aarde heeft bewogen om vervangende werkgelegenheid naar Limburg te halen toen de mijnen dichtgingen, maar niet toen Shell van Curaçao vertrok. Door meteen op een ander onderwerp over te schakelen lijkt het alsof daar geen ander antwoord op mogelijk is dan discriminatie. Welnu, een voor de hand liggend verschil is bijvoorbeeld dat het de Staat was, die als werkgever de mijnen in Limburg sloot, en het een particulier bedrijf was, dat de raffinaderij op Curaçao sloot. Bovendien, toen Fokker en RSV sloten, is ook niet hemel en aarde bewogen om voor vervangende werkgelegenheid te zorgen.

Op zich is een dergelijke partijkeuze goed te begrijpen. Het lijkt tegenwoordig in politieke verhalen soms of buiten Noord-West Europa alles en iedereen slecht is. Waar vroeger de West wel gold als een paradijs overzee, doen spraakmakende kringen het tegenwoordig af als een poel van corruptie en drugs. Een beetje tegengas kan dus geen kwaad. En uit opzet en presentatie van het boek blijkt duidelijk, dat Jansen van Galen niet zozeer de geschiedenis wil schrijven, maar zijn visie op die geschiedenis geven. Voor wie zich verder wil verdiepen wijst de literatuurlijst van drie pagina's de weg. Hierin worden de belangrijkste boeken van de laatste tien jaar vermeld en een keuze uit ouder werk.

De toekomst

Dat brengt me op het tweede, veel kortere stuk van het boek. Waarom het onderwerp van de slothoofdstukken over de plannen tot wijziging van de koninkrijksrelaties de titel van het boek is geworden, is me niet duidelijk. Steekt hier misschien de uitgever achter? De beschrijving van de alternatieven die in 2003 rouleerden is summier en een afgewogen bespreking van voor en nadelen ontbreekt, zoals Jansen van Galen ook ruitelijk toegeeft. Toen het boek werd geschreven lagen ook de volksraadplegingen op de eilanden nog in de toekomst. Voor wie over de toekomst van het Koninkrijk meer wil weten en wil meedenken, verwijs ik naar de onderaan genoemde websites, waar de volledige tekst van recente rapporten te vinden is, die daar diep op ingaan. Wie wil lezen over het nog steeds niet afgesloten proces van dekolonisatie in de West, vindt veel stof tot kritisch nadenken in het boek van Jansen van Galen.

De Europese Unie

Gedurende de vijftig jaar van het statuut is veel veranderd. Met name op het punt van de buitenlandse politiek. In 1954 was buitenlandse politiek een soevereine aangelegenheid, nu speelt Europa een steeds grotere rol. Unie en Statuut kunnen in verschillende richtingen gaan trekken. Dit is geen uniek probleem voor Nederland. Ook Denemarken, Spanje, Portugal, Finland, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk hebben min of meer autonome gebiedsdelen waarbij dit een rol speelt.

Sinds 1962 zijn de Antillen bij de Unie betrokken als Landen en Gebiedsdelen Overzee. Eerst als kleintje onder velen. Langzamerhand zijn vele andere gebieden van status veranderd. Soms door een keuze voor onafhankelijkheid, waarna een ontwikkelingshulprelatie met de Unie werd aangegaan, de ACS landen. LGOs hebben een relatie met de Unie die weinig verplichtingen met zich meebrengt, maar ook zeer beperkte rechten geeft, die bovendien slechts voor bepaalde tijd gelden en zonder reden kunnen worden gewijzigd, zoals sinds de regeling van Antilliaanse rijst maar al te duidelijk is. Steeds meer gebieden opteerden dan ook juist voor nauwere samenwerking als Ultra-Perifeer Gebied (UPG), waarvoor met enkele uitzonderingen het volledige acquis van de Unie geldt. Een voorbeeld hiervan is Guadeloupe, waartoe ook Frans Sint Maarten behoort.

Dit heeft tot gevolg, dat vroeger veel lidstaten voor gunstige regelingen voor LGOs waren. Nu Frankrijk zijn gebieden die nog onder dit regime vallen steeds meer naar UPG-status doet overgaan, blijft slechts het Verenigd Koninkrijk en Denemarken als enige andere betrokken pleitbezorgers over. Dit zijn niet bepaald bondgenoten met veel vrienden in Brussel, zodat ik verwacht dat het behalen van een goed onderhandelingsresultaat in de toekomst veel moeilijker zal zijn.

BOEKGEGEVENS

Verdiepen of geleidelijk uiteengaan? De relaties binnen het Koninkrijk en met de Europese Unie
Raad van State
Den Haag, uitgeverij SDU, 2004

Om achtergrond te verschaffen over deze problematiek ten dienste van de onderhandelingen in de conventie over de Europese Grondwet heeft de Raad van State een voorlichting uitgebracht. Deze voorlichting bestaat uit een korte inleiding door H Tjeenk Willink, gevolgd door 30 pagina's bespreking van de alternatieven, en afgerond met 30 pagina's bijlagen met een schat aan feitelijke gegevens. De Raad zegt niet tot een aanbeveling te kunnen komen, maar het lijkt me dat weinig lezers zich aan de indruk zullen kunnen onttrekken, dat de Raad voor het nastreven van de UPG-status is. Maar misschien komt dat, omdat deze optie ook mijn persoonlijke voorkeur heeft. De voorlichting van de Raad van State is in sommige opzichten het tegendeel van het eerder besproken boek. Natuurlijk ontbreken de anekdotes en de kleurrijke figuren. En al is het voor een ambtelijk stuk goed geschreven, het leest minder vlot dan het boek. Op één punt heb ik echter dezelfde kritiek. De titel dekt de lading maar zeer ten dele. Over Verdieping of Uiteengaan is meer te zeggen dan de relatie met de EU. Ook hier is de ondertitel eerlijker dan de titel.

Wel een eerlijke titel heeft het rapport *Banden met Brussel: De betrekkingen van de Nederlandse Antillen en Aruba met de Europese Unie*, die een commissie ingesteld door de Rijksministerraad. Het rapport is te vinden op www.minbzk.nl/aruba_en_de/naar_nieuwe. Op basis van de voorlichting geven de deskundigen in 60 pagina's een zorgvuldige afweging van de verschillende opties en komen tot de conclusie, dat geen optie louter op technische aspecten de voorkeur verdient, maar de keuze uiteindelijk politiek is.

En dat maakt dit een zaak die ons allen aangaat, het belang van het Koninkrijk is geen zaak voor alleen de Nederlanders in de West. Ik heb al gezegd dat mijn voorkeur uitgaat naar UPG-status. Mijn argumenten hiervoor zijn de volgende:

De West heeft duidelijk aangegeven, dat autonomie in een groter kader met meer welvaart hun voorkeur heeft boven onafhankelijkheid in armoede. Europa heeft geblijven in landen met een laag BNP en een goed bestuur

voor een enorme welvaartsgroei te kunnen zorgen. Ik doel hiermee op de relatief recente ontwikkelingen in Portugal en Ierland. Maar Hare Majesteit heeft in haar toespraak vorig jaar in het Europees Parlement er terecht op gewezen, dat hetzelfde in de jaren 50 en 60 voor het land Nederland gold.

Door de status van UPG is veilig gesteld, dat de regelgeving zal meegroeien met veranderende ontwikkelingen, en niet telkens weer op een steeds groeiende groep niet-betrokkenen als gunst hoeft te worden onderhandeld. De goed opgeleide bevolking van de West is in de bovengenoemde rijstafaire goed in staat gebleken gebruik te kunnen maken van de mogelijkheden die een grote afzetmarkt biedt. Als UPG zal deze er niet meer mee worden geconfronteerd, dat tijdens het spel de regels kunnen worden gewijzigd.

De merkwaardige situatie verdwijnt, dat voor het land Nederland de politiek van de buitenlandse handel een zaak is van Brussel, maar het ministerie aan het Bezuidenhout voor Aruba en de Antillen een eigen handelspolitiek moet voeren.

Voor Sint-Maarten heeft deze keuze het bijkomende voordeel, dat de grens met het Franse deel een Europese binnengrens wordt.

Bronnen:

- G. Oostindie en I. Klinders, *Knellende Koninkrijksbanden*, deel I (tot 1954) II (tot 1975) en III (tot 2000).
- C. Borman, *Het Statuut voor het Koninkrijk*, 1998
- Schuurmans&Jordens, *Verzameling Nederlandse Wetgeving*, deel I-III, Het statuut.

http://www.minbzk.nl/aruba_en_de

<http://www.comite2004.org>

Inhoudsopgave

Waar staan we?	2 en 3
Thema <i>WegWijzer</i> en Thema <i>inleiding</i> door Erik van Dijk	
“Een veel duidelijker christelijk geluid dan het CDA”	4
Thema <i>Interview</i> met ChristenUnie-voorzitter Peter Blokhuis	
Van bolwerkmodel naar incarnatie	8
Christelijke maatschappelijke presentie na de verzuiling Thema <i>Studie</i> door Reinier Koppelaar	
Relatiepolitiek	13
Thema <i>Poll</i> en reacties	
Law and order?	14
De betekenis van ‘wet’ en ‘evangelie’ voor de inrichting van de samenleving. Thema <i>Studie</i> door dr. A. v.d. Dussen	
Christelijk activisme is springlevend	20
Thema <i>Studie</i> door Joel Voordewind	
Hoe rust verdween uit Utrecht?	22
Lokaliteiten door Corine Dijkstra	
Dansen op de muziek van morgen	24
Column <i>Accent</i> door Arnold van Heusden, Evangelische Alliantie	
Strijden tegen onrecht	25
Column <i>DenkKader</i> door Ammy van Eerden	
Verlegenheid?	26
Column <i>AdRem</i> door hoofdredacteur Jan Post	
Kernenergie	27
Uitslagen Thema <i>Poll</i> vorige nummer plus reacties	
Het ontwikkelingsprobleem en de nieuwe maakbaarheid	28
Agendabepaling tussen rijk en arm Extra <i>Studie</i> door Jacob Jan Vreugdenhil	
Eigen boontjes doppen	32
Ingezonden reactie	
Bijdragen aan waarden en normen	33
Boeken <i>Wijzer</i> door Frank Wessels	
Christian Political Parties	34
Boeken <i>Wijzer</i> door Lawrence	
De toekomst van het koninkrijk	36
Boeken <i>Wijzer</i> door Wim Pelt	

